

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DEMOKRASİYE KATILIM ARACI OLARAK
REFERANDUM VE TÜRKİYE'DE
REFERANDUMLARIN SİYASETE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türker TOPTAŞ

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Süha ATATÜRE

TEMMUZ – 2017

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

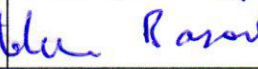
**DEMOKRASİYE KATILIM ARACI OLARAK REFERANDUM VE TÜRKİYE'DE
REFERANDUMLARIN SİYASETE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türker TOPTAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

“Bu tez ^{12/01}.../.../2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doc. Dr. Deniz Taşcı	Başarılı	
Yrd. Doc. Dr. Selma Sekerci oğlu	Başarılı	
Prof. Dr. Sühe Atakut	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Türker TOPTAŞ

12.07.2017

ÖNSÖZ

Öncelikle bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Prof. Dr. Süha ATATÜRE' ye değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Araştırmayı hazırlamamda birçok değerli insanın katkılarından istifade ettim. Bu çalışmayı yapmamda gerekli izinleri veren kurum ve kuruluşların mensuplarına teşekkürü bir borç bilirim. Aynı şekilde verilerin toplanması aşamasında değerli dostum Abdurrahman Sami ÇEVİK, ablam Ülkiye TOPTAŞ, desteklerini esirgemeyen çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmada gerekli düzeltmeleri yapan hocama teşekkür ederim. Son olarak bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim anneme, babama ve aileme şükranlarımı sunarım. Yardımcı olan herkese teşekkür ederim.

Türker TOPTAŞ

12.07.2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DEMOKRASİ KAVRAMI	5
1.1. Kavram Olarak Demokrasi ve Önemi.....	5
1.2. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	11
1.3. Demokrasi ve Çeşitleri.....	14
1.3.1. Doğrudan Demokrasi	14
1.3.2. Temsili Demokrasi	14
1.3.3. Yarı Doğrudan Demokrasi	15
1.3.3.1. Halk Vetosu, Halk Girişimi, Referandum	15
1.3.4. Çoğulcu demokrasi	15
BÖLÜM 2: YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ ÖRNEĞİ OLARAK	
REFERANDUM.....	18
2.1. Kavram Olarak Referandum	18
2.1.1. Referandum ve Plebisit	18
2.1.1.1. 1939 Yılında Yapılan Hatay Plebisiti.....	19
2.1.2. Referandumun Tarihi Temelleri.....	22
2.1.3. Referandumun Çıkış Örneği Olarak İsviçre	23
2.2. Referandum Uygulama Modelleri.....	24
2.3. Referandum Çeşitleri	25
2.4. Referandumun Demokratik Değeri	26
2.4.1. Lehte Görüşler	26
2.4.2. Aleyhte Görüşler	27
2.5. Referandumun Gerekliliği.....	28

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE YAPILAN REFERANDUMLAR	30
3.1. 1961 Anayasası Referandumu.....	30
3.1.1. Milli Birlik Komitesi Dönemi ve Anayasa Tasarıları.....	30
3.1.1.1. Milli Birlik Komitesi Dönemi	30
3.1.1.2. Anayasa Ön Tasarıları	30
3.1.1.3. Kurucu Meclis Dönemi ve 157 Sayılı Kanun.....	31
3.1.1.4. 1961 Anayasası Referandumu	32
3.1.1.5. 1961 Anayasası Referandumunun Değerlendirilmesi	34
3.2. 1982 Anayasası Referandumu.....	35
3.2.1. Milli Güvenlik Konseyi Dönemi (Geçiş Rejimi).....	35
3.2.2. Kurucu Meclis Dönem	36
3.2.3. 1982 Referandumunun Değerlendirilmesi	37
3.3. Eylül 1987 Referandumu	38
3.3.1. 3361 Sayılı Kanun.....	39
3.3.2. 6 Eylül 1987 Referandumunun Değerlendirilmesi	41
3.4. 25 Eylül 1988 Referandumu	42
3.4.1. 3467 Sayılı Kanun.....	43
3.4.2. 25 Eylül 1988 Referandumunun Değerlendirilmesi	43
3.5. 21 Ekim 2007 Referandumu	44
3.5.1. 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Krizi	44
3.5.1.1. Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesinde Ortaya Atılan Sorun	45
3.5.1.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 11'inci Cumhurbaşkanı Seçme Girişimi	47
3.5.1.3. Anayasa Mahkemesinin İptal ve Yürürlüğü Durdurma Kararı	49
3.5.2. Erken Seçim Kararı ve Anayasa Değişikliği Paketi.....	50
3.5.3. 5678 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	51
3.5.4. 21 Ekim 2007 Referandumunun Değerlendirmesi.....	51
3.6. 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliğine İlişkin Referandum.....	52
3.7. 16 Nisan 2017 Referandumu.....	55
3.7.1. Anayasa Maddeleri	55
3.7.2. Meclis Oylama Sonuçları.....	58

3.7.3. 16 Nisan 2017 Referandum Çalışmalar ve Yasaklar	58
3.7.4. Referandum Sonuçları.....	60
3.7.5. 16 Nisan 2017 Referandumunun Değerlendirilmesi.....	60
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ.....	69

KISALTMALAR

AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
DM	: Danışma Meclisi
YY	: Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Referandum Çeşitleri26

Tablo 2 : 16 Nisan 2017 Referandum Oylamaları58

Tezin Başlığı: Demokrasiye Katılım Aracı Olarak Referandum ve Türkiye’de Referandumların Siyasete Etkileri	
Tezin Yazarı: Türker TOPTAŞ	Danışman: Prof. Dr. Süha ATATÜRE
Kabul Tarihi: 12 Temmuz 2017	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 69 (tez)
Anabilimdalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
<p>Türkiye’de demokrasi algısı özgür oy verme ve referandumlar üzerine yoğunlaşmıştır. Egemenliğin kullanım biçimlerinden biri olan doğrudan demokrasi geleneğinde halk istediği düşünceye özgürce oy verme hakkına sahiptir. Demokratikleşme eğilimde olan ülkeler gibi Türkiye’de demokrasi, siyasi tarihimiz için önemli bir konumda olmuştur. Demokrasinin gereği olarak yapılan seçimler ve referandumlar bu sürecin Türkiye’de nasıl yol aldığıın göstergesi haline gelmiştir. İşte bu çalışmada demokrasinin önemli bir gereği olan siyasete, halkın doğrudan katılımını sağlayan referandumlar incelenmiştir. Halka doğrudan yetki veren bu kurum, demokrasi çatısı altında çoğu zaman onay kurumu olarak görülmüştür. Bu görüş doğrultusunda referandumun hukuki sınırları çizilmiş ve halk da bu sınırlar doğrultusunda karar vermişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu 1923 yılından 2017 yılına kadar geçen doksan dört yılda sekiz kez referanduma gitmiştir. İlk kez 1961 Anayasa Referandumunu, daha sonra 1982 Anayasa Referandumunu, 1987, 1988, 2007, 2010 ve son olarak da 16 Nisan 2017 yılındaki 18 Maddelik Anayasa Değişikliği Referandumunu izlemiştir. Her bir referandum kuşkusuz ki siyasete etki yapmış bu etki de değişik düzeylerde görülmüştür. İşte bu tezde her bir referandum ayrı ayrı analiz edilirken aynı zamanda siyasete etkileri de değerlendirilmiştir. Tezde ayrıca referandum ve plebisit konusu da analiz edilmiş ve Hatay Vilayeti ile ilgili olarak yapılan plebisit süreci de açıklanmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Referandum, Anayasa, Demokrasi	

Title of the Thesis: Referendums Asa Participation Tool in Democracy and Influence of Referendums on Politics in Turkey	
Author: Türker TOPTAŞ	Supervisor: Prof. Süha ATATÜRE
Date: 12 July 2017	Nu. Of pages: vii (pre text) + 69 (main body)
Department: Political Science and International Relations	Subfield: Political Science and International Relations
<p>The perception of democracy in Turkey is concentrated on free-voting and referendums. In the tradition of direct democracy as one of the types of use of sovereignty, people have the right to vote freely for any thought that they want to. Democracy in Turkey, like countries having tendency for democratisation, has been having an important position in our political history. Elections as a need for democracy and referendums has been an indicator of how this process has proceeded in Turkey. Here in this study, referendums that ensures direct participation of people to politics as an important need for democracy. This institution which gives direct right to people has mostly been recognized as the affirmant institution under the roof of democracy. Within the scope of this approach, the legal borders of referendums are drawn and people have made their decisions in the direction of these borders. The state of the Republic of Turkey has conducted eight referendums during ninety-four years from 1923, the year it was founded, until 2017. First one was the 1961 Constitution followed by the 1982 Constitution Referendum, then 1987, 1988, 2007, 2010 and lastly the Constitutional Amendment Referendum for 18 provisions on the 16th April of 2017. Each and every referendum, with no doubt, has influenced the politics and this influence has been felt in different surfaces. Here in this thesis study, each referendum is analyzed seperately and at the same time their influences on politics are also evaluated. Moreover, in the thesis, the topic of referendums and plebiscites were also analyzed and the plebiscital process for the Hatay Province is explained too.</p>	
Keywords: Referendum, Constitution, Democracy	

GİRİŞ

İnsan doğası gereği toplu yaşama ihtiyacındadır. Bu ihtiyaç beraberinde, hayatta kalma mücadelelerini de getirmiştir. Bu süreçte insan, tercih yapmış, ya bir kişiyi idareci olarak başlarına oturtmuş, ya da istemediği insanlar tarafından zorla bir arada tutulmuştur. Ancak yıllar ilerledikçe, yeryüzünde insan toplulukları farklılaştıkça yaşam tarzları da farklılaşmış, ihtiyaçlar da farklılaşmıştır. Bu da insanları eşit bir ortamda bir arada tutma için değişik yönetim biçimlerini benimsetmekte zorunlu kılmıştır. İnsanlık tarihi boyunca birçok topluluk var olmuş, var olan topluluk kadar onları bir arada, düzen içerisinde tutmaya yarayan yönetim şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu yönetimler kimi zaman monarşi, kimi zaman oligarşi, kimi zaman ise demokrasi olmuştur.

Yaşanılan farklı deneyimlerde yönetim biçimi olarak halkın iradesine dayanan biçimiyle demokrasi önem kazanmıştır. Çünkü demokrasi özü gereği gücünü halktan alır, halk için hizmet eder. Diğer yönetim şekillerinin aksine çoğunluk onun için en önemli araçtır. Antik Yunandan bugüne demokrasi serüveninde toplumlar uzun ve zahmetli uğraşlar sonucu demokrasiye ulaşmışlardır. Hemen hemen bütün ülkelerde bu geçiş süreci sancılı olmuştur. Bu sancılı süreçler sonunda ise halk, özgür ortamlarda yaşama haklarına kavuşmuş, zorba yönetimlerden kurtulmuşlardır.

Bu süreç Türkiye’de de oldukça sıkıntılı geçmiştir. Demokrasiye duyulan merak yeni kurulan devletle yönetim şeklinin Cumhuriyet olarak belirlenmesi ile tercih edilmiştir. Yeni kurulan devletin amacı modernleşmektir. Modernleşmede Batılı ülkelerin yaptığı gibi yönetimde de Batılı rejimleri örnek almak istenmiştir. Karpat’a (2010) göre amaç dünya ile iletişime girebilmektir. Yeni kurulan devlette bu önce kanlı mücadele ile hürriyet düşüncesi pekişmiş, yapılan reformlarla da bu süreç Cumhuriyetle sonuçlanmıştır.

Demokratik düzenin en önemli göstergeleri olarak kabul edilen özgür seçimlerle halk istediği partiye ya da düşünceye oy verebilir, istediği şekilde yaşama, istediğine inanma vs. gibi özelliklere sahip olabilmektedir. Özgürlükten kasıt sınırsız bir özgürlük değil eşitlik esasına dayanan bir özgürlüktür. İşte bu özgürlüğün sınırlarını belirleyen metinler anayasalardır. Anayasalar, toplumun bütün kesimlerine hitap edecek şekilde

oluşturulmalı, belli kişilere ya da kurumlara ayrıcalık tanımadan aynı mesafeden hitap etmelidir.

Bu anayasal düzende yasalar ve onları kimlerin yaptığı çok önemlidir. Demokrasi serüvenimizde işte bu anayasal düzenlemeler ile referandumlar çakışmaktadır. Referandum tarihimiz, anayasalarımızla çoğu zaman paralel gitmiştir. Bu yaklaşımdan anayasa yapıcıları son adres olarak halkı göstermeleri önemli bir tercih olmuştur. Ancak burada düşünülmesi gereken, anayasaların yapımı ve eski düzeni yenisiyle değiştirmeyi gerekli kılan bu süreçlerdir. İşte bu noktada halkı ilk defa 1961 Anayasası sebebiyle doğrudan fikrini beyan etmişlerdir. 1960 darbesini ardından gelen bu Anayasa, yeni düzen oluşturmada Ordu görevi halkın elinden alıp, askerın eline vermiştir. Toplumun büyük bir kısmının oylarıyla, özgür seçimlerle iktidara gelen bir yönetimin, halkın iradesi dışında bir uygulamayla görevden uzaklaştırılması demokrasinin en ağır yarası olarak tarihe geçmiştir. Yönetime el konulduğu gibi, yara devam etmiş ülkenin Başbakanı hakkında çıkan idam kararı infaz edilmiştir. Bu olay göstermiştir ki emekleyerek hareket eden bir demokrasi, tekrar yürüyemez hale getirilmiştir. Yapılan bu darbenin sonucunda hâkimiyet tekrar halka verilmesi gerekirken, vesayet devreye girmiş, asker kışlasından alınıp, Cumhurbaşkanlığı makamına oturtulmuştur. Yeni anayasa yapımında kurulan meclisten çıkan anayasa halka onaylatılmıştır. Halk da bu davete icabet edip yeni anayasayı kabul etmiştir.

Yapılan bu referandumların ilki olan 1961 referandumunda bir anayasa metninin onaylanması söz konusu olduğu için konu açısından kurucu referandum kategorisine girmektedir. Bağlayıcılık açısından onay referandumu, başvurulmasındaki yöntem açısından ise zorunlu referandumdur. Plebisit niteliğindeki bir halkoylaması olduğu da söylenebilir. 1982 Anayasası referandumu ise 1961 Anayasa referandumuyla ciddi benzerlik göstermektedir. Yeni bir anayasanın onaylanması hakkında olduğu için kurucu referandum, usûl bakımından zorunlu bağlayıcılık açısından ise onay referandumudur. 1987 Anayasa referandumu ise kurucu (anayasa), zorunlu, onay, kontrollü, egemen güç aleyhinde referandum kategorisine girmektedir. 1988 Anayasa referandumu da tali kurucu (anayasa), zorunlu, onay, kontrollü, egemen-güç aleyhinde referandum nitelikleri taşımaktadır. 2007 Anayasa referandumu ise kurucu, ihtiyari, onay, kontrollü, siyasi iktidar lehinde referandum nitelikleri taşımaktadır. 2010 Anayasa Referandumu da iktidar

lehinde bir nitelik taşımaktadır. Kontrollü, onay ve ihtiyari nitelikler taşımaktadır. Yapıla en son referandum olan 2017 Anayasa Referandumunu ise kurucu, ihtiyari, onay, kontrollü, siyasi iktidar lehinde referandum nitelikleri taşımaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere bu alışkanlık her on yıla bir tekrar edilmiş, 1961 anayasasıyla çok partili hayata resmen geçilmiştir. Bu süreç içerisinde birçok siyasi parti kurulmuş ancak halk yine kendine yakın siyasi partileri iktidar yapmıştır. Demokratikleşmenin göstergesi olarak yapılan seçimlerin incelenmesi bu dönemde halkın aldığı kararlar açısından önemi büyüktür. Sıkıntılı dönemlerin sonunda anayasa yapıcılarını ortaya çıkarmışlar ve askeri yönetimin baskısı altında o dönemin ağır şartlarında kılıfına uygun anayasal metinler çıkarmışlardır. Bu metinleri ülke insanına onaylatarak aslında halk üzerindeki otoritesinin kalıcılığını sağlamıştır.

Araştırmanın Problemi (Sorun)

Siyasi İktidar mücadelesinin bir aracı olarak kullanılan ve bu mücadelenin özel bir iletişim biçimi olan siyasal iletişim kavramı, propaganda ve siyasal reklamcılık gibi geniş bir yelpaze içindeki siyasal amaçlı tüm iletişim etkinliklerinin toplamından oluşmaktadır. Siyasi iletişim demokrasi ile yakından ilgili bir kavram olup genel oy hakkının kitlelere verilmesi ile başlamış, kitle iletişim teknolojisinin gelişmesi ile de günümüzdeki anlamına ulaşmıştır. Her geçen gün hızlı bir değişim geçiren siyasal iletişim siyasal kampanyaları da etkilemekte ve iktidar mücadelesini içerisinde olan siyasi partilerin de seçim çalışmalarını bu değişim içerisinde geçirmelerini neden olmaktadır. Referandum ise halka tek bir soru ile sorulan ve onların kararının istendiği bir seçim olmaktadır. Kuşkusuz ki her referandumun siyasi hayata önemli etkileri olacaktır. Bu çalışmanın da ana sorunu referandum ve Türkiye’de referandumların siyasete olan etkilerinin araştırılması olacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı; Türkiye’de referandumların hangi dönemlerde, hangi nedenlerle yapıldığı, bunların sonuçlarının siyasete ne gibi etkiler yarattığı bu etkilerin kalıcı olup olmadığı, hususlarını ortaya koymak ve siyasete olan etkilerini belirlemektir.

Araştırmanın Önemi

Ülkemizde en çok üzerinde durulan konu seçimler olmaktadır. Yaklaşık her dört yılda bir hem siyasi iktidarı belirleme hem de yerel yöneticileri seçme amacıyla yapılan seçimler neredeyse rutin bir durum yaratır. Oysaki özellikle anayasa değişikliklerini içeren referandumlar üzerinde çokta durulmayan bir demokratik seçim tercihi yoludur. İşte bu tez üzerinde az çalışma yapılmış konuya ağırlık vermekte ve referandumlar hakkında ayrıntılı bilgi sunarken referandumların siyasete etkilerini de inceleyecektir. Tezin önemi de buradan gelmektedir.

BÖLÜM 1: DEMOKRASİ KAVRAMI

1.1. Kavram Olarak Demokrasi ve Önemi

Egemenlik kavramı toplumların siyasi hayatlarında önemli bir kavram olmuştur. Egemenliğin kazanılması ya da kaybedilmesi toplumsal hareketliklere yol açtığı gibi, birçok devleti yıkıp yeniden kurmuştur. Kurulu bir otoriteye ve yerleşik çıkarlara devrimci bir karşı koyuş, muhalefet, protesto ve özgürleşmenin simgesi, ayrıcalıklara ve sınıflara bir karşı saldırı olarak görülmüştür. İşte bu noktada bireyleri baskıcı yöneticilerden kurtaracak bir yönetim tarzı istenmiş ve böylece demokrasi ortaya çıkmak için gerekli olan alanı bulmuştur.

Egemenlik devletler için bu kadar önemli bir kavramken karşımıza en iyi yönetim şekli sorunu ortaya çıkmaktadır. Antik çağlardan bu yana toplumlar kendilerini belli bir düzen içinde anlamlandırmak istemiştir. Bu amaç doğrultusunda toplumlar farklı yönetim tarzlarını benimsemiş, kendi toplumsal dinamiklerine en uygun yönetim biçimini benimsemeye çalışmışlardır. Bunlar bir dönem adına aristokrasi dedirtmiş, bir dönem monarşi olmuş, diğer bir dönem ise demokrasi olmuştur.

Demokrasinin çeşitleri ile bir anlam genişlemesine uğramış olmakla birlikte “modern anlamda demokrasinin bir tanımı olmadığı da söylenemez. Demokrasinin üzerinde uzlaşılan en eski ilkesel tanımı, Abraham Lincoln’un bilinen ifadesiyle; “halkın halk tarafından halk için yönetimi” dir. Burada geçen yönetimden kasıt, “siyasal kararları almak ve uygulamaktır” (Ustakara, 2009).

En pratik ve en kolay şekilde, 16’ncı ABD Başkanı Abraham Lincoln’un ifade ettiği ve 1958 “Fransa Anayasası’nda da yer alan bu tanımda Lincoln, ünlü "Gettysburg Söylevini bitirirken "halkın, halk tarafından, halk için yönetimi'nin yeryüzünden silinmeyeceğini söylüyordu. Bu kısa fakat özlü tanım daha sonraları "Klâsik Demokrasi Kuramı" diye bilinen düşünce ile özdeş hale gelmiştir” (Mumcuoğlu, 1982). Bu cümlede yer alan 'halka ait' demek, hükümetin halkın hükümeti olduğunu belirtmektir.

Halk tarafından demek, yurttaşların siyasete katılıp temsilcilerini ve yöneticilerini denetlediğini belirtmektir; bu tanımdaki ilkeler, Yunan “democratia” sına ve Atina Polisi’ndeki uygulamalara benzer bir kavramı belirtmektedir. 'Halk için' demek, halkın hükümetin emrinde değil, hükümetin halkın hizmetinde olduğunu belirtmek içindir.

Burada demokrasinin herkes tarafından kabul edilen ayırt edici en önemli özelliğinin “halk tarafından yönetim” unsuru olduğunu hatırlamak gerekir. Zira diğer iki unsur, demokrasi dışındaki yönetim modellerinde de söz konusudur. Örneğin en müstebit tiranlıklarda ve totaliter yönetimlerde bile, halkın bir nesne olarak yönetildiği ve yönetimin halk için gerçekleştirildiği belirtilebilmektedir. Bu nedenle, sadece demokrasilerde halk, aynı zamanda tek “özne”dir.

Demokrasi kavramının kelime anlamına baktığımızda eski Yunanda demos ve kratos kelimelerinin birleşmesiyle kullanılan, halk otoritesi anlamına gelmektedir. Burada bahsedilen sadece kelime anlamı olarak demokrasidir. Özde ise demokrasi kavramının bu kadar kolay anlaşılır bir kavram olmadığı, toplumların bu güne kadar özgürlükleşme çabalarına bakarak anlayabiliriz.

Demokrasi kavramına 20. yüzyılda yüklenen anlamlar çok çeşitlilik göstermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra demokrasi veya demokratik ifadesi, kamu yönetimi ve siyaset alanında en çok tercih edilen olumlama veya benimseme sözcüğü olarak kullanılmaktadır. Hatta daha ileri giderek, önceleri demokrasiye karşı olanlar ile demokrasi yandaşları, birlikte demokrasinin anlamı konusunda hemfikir iken ve karşılıklı olarak görüşler ortak bir anlayışta birleşirken, günümüzde demokrasi karşıtları açıkça anti demokrat görünmekten çekinerek, demokrasi karşıtı görüşlerini demokrasinin baskın kabulünden dolayı, üstü örtülü bir şekilde ifade etmektedirler. Bu duruma benzer şekilde, yaygın kabulünden dolayı çekirdek anlamını yitiren demokrasiyi farklı anlam ve içeriklerle anlatmaya çalışanlar bulunmaktadır. Bunlar arasında birbirleriyle çelişen tanımlar da yer bulmaktadır.

Özellikle halk iradesi, “halkın temsilcilerinin idaresi, halkın partisinin idaresi, çoğunluk idaresi, proletarya diktatörlüğü, maksimum siyasal katılma, seçkinlerin halkoyu için yarışması, çok partililik, siyasal ve toplumsal çoğulculuk, eşit vatandaşlık hakları, medeni ve siyasi özgürlükler, özgür toplum, sivil toplum, serbest piyasa ekonomisi gibi” tanımlar demokrasiyi betimlemede kullanılmaktadır (Gallie, 1956).

Demokrasi kavramına getirilen değişik yaklaşımlar sebebiyle, bu kavramın “tanımı konusunda üzerinde uzlaşma bulunmayan, özü itibarıyla tartışmalı kavramlardan biri olduğu” iddia edilmektedir. Hatta bu görüşün daha ötesinde, demokrasinin tamamen şekil değiştirdiği ve bu yüzden demokrasiden bahsedilince; "her ülkeye özgü demokrasi tipi

yoktur; ancak her ÷lkeye özgü despotik yönetim biçimi bulunmaktadır.” denilmektedir. (Çaha, 1999).

Gerçek demokrasiden eser kalmadığını düşünenlere göre; despotizme ayak direten ÷lkeler veya düşünürler, her ÷lkenin kendine özgü kurumlarından hareketle farklı demokrasiler geliştirebileceğini savunarak, adeta dünyada evrensel tarzda gelişmekte olan demokratik değerleri es geçmek istemektedirler

Göze’ye göre; “Demokrasi halkın hem yöneten hem de yönetilen durumunda olduğu bir yönetim biçimidir. Oyu ile iradesini açıklayan halk yönetendir, egemen kişinin iradesi egemen gücün kendisidir” (Göze, 2005). Göze’nin buradaki tanımına bakarsak tamamen siyasi bir eylem olarak görülebilir. Ancak demokrasiyi sadece oy kullanma olarak değerlendirmek onun özüne haksızlık olur. Demokrasi nitelik olarak bir çoğunluğu temsil ettiği gibi niceliksel olarak da bir temsili kapsar. Ancak oy kullanma, demokraside temel ölçüt olduğu gibi tek ölçüt olarak da kabul edilemez. Bireyleri sadece oy kullanma olarak değerlendirirsek, bu güne kadar din adına, milliyet adına yapılan savaşları ve kazanılmaya çalışılan egemenlik haklarını görmezden gelmiş oluruz. O yüzden demokrasi sadece siyasi bir eylem değil, daha kapsayıcı bir tanımlamayla toplumsal bir eylem olarak adlandırılabiliriz.

Demokrasi için, Niyazi Kahveci (1994) otoriter ve despot hükümetlerden kurtulmak için insanlığın buluşudur, der. Bunu burada demokrasinin özgürlük şartına yapılmış bir atfı olarak değerlendirebiliriz. Ancak eşitlik ilkesinin görmezden geldiği anlamı da çıkmaktadır. Demokraside özgürlüğün, eşitçe paylaşımından bahsedebiliriz. Mill demokrasiden bahsederken saf demokrasi tanımı yapar ve orada halkın tümünün eşit olarak temsil edilen, halkın bütünü tarafından yönetilmesidir. Halkın tümünün temsil gücünü elinde bulunduran basit çoğunluk tarafından yönetilmesidir, der (Lipson, 1984).

Ekseriyet fikri demokrasinin can damarıdır. Tabiri caizse, adeta bin bir başlı bir hükümdardır. Yalnız bu hükümdar, oligarşilerde olduğu gibi, muayyen bir sınıf, imtiyazlı bir zümre veya grubun değil, istisnasız ve imtiyazsız surette bütün halk tabakalarının şefi ve hükümdarıdır. “Bu hükümdar kuvvetini ne veraset hakkından, ne de herhangi bir fiili imtiyaz almaz, sadece halktan alır ve halk menfaatlerine uygun hareket etmek şartı ile ve hareket ettiği müddetçe saltanat tacını taşır. Aksi takdirde tekerlenir gider” (Başgil, 2006). Halk egemenliği fikri, kendini en iyi J.J. Rousseau’ da bulmuştur. Toplum

oluşturan her bir egemenlik hakkının bir zerreciğine sahip olup, toplumun bu zerreciklerin bir araya gelmesiyle meydana çıkar. Dolayısıyla egemenlik, bu biçimiyle toplumun genel iradesine tekabül eder ve bu genel irade de toplumu oluşturan bireylerin iradelerin toplamıdır.

Rousseau'ya göre; ‘‘Halk meşru yoldan egemen organ halinde toplandığı anda, yönetimin her türlü yargı yetkisi sona erer, yürütme erki askıya alınır ve sondaki yurttaşın kişiliği en başta gelen görevlininki kadar kutsal ve dokunulmazdır, çünkü temsil edenin bulunduğu yerde artık temsil eden yoktur’’ (Rousseau, 2006).

Başgil ve Rousseau'nun da belirttiği üzere demokraside en belirleyici öge çoğunluktur. Çoğunluk, halkın bir anlamda genel iradede söz sahipliğini gösterir. Bireysel olarak bir söz hakkı bulamayan, balsa da herhangi bir hükmü olmayan özel iradenin özgürlükler alanında yer alması demektir. Çoğunluk beraberinde eşitlik kavramını da getirir. Çünkü çoğunlukta söz söyleme hakkı herkesindir ve bu hak herkes için eşit derecede olmalıdır. Eşit olmayan çoğunluk hükümdarlığı halkın egemenliğinden ziyade bir sınıfın veyahut bir çıkar grubunun egemenliği olacaktır. Bu da demokrasinin özüne aykırı bir çoğunluk hâkimiyetidir. Dikkat edilmesi gereken nokta eşitlik ilkesidir. Bu hâkimiyet bir gruba devredilemez. Ya da güç kullanarak halktan bu hâkimiyet elinden alınamaz. Rejim olarak demokrasiyi, halkın egemenliğini benimseyen ülkelerde zorba iktidarlar yahut iktidar eyleyenlerin ayrıcalığı halkın iradesinin karşısında durmamalıdır.

Demokrasi kavramı ideal yönetim şekli olarak düşünülse de bu fikrin zıddı düşünceler de yok değildir. Bunlardan en önemlisi Platon'dur.

Platona göre; Devletin cömertliğine, hoşgörülüğüne diyecek yoktur. Bizim devletin temellerini atarken büyük bir saygıyla sözünü ettiğimiz ahlak değerlerine aldırış bile edilmez. Bizce iyi adam olmak kolay iş değildi; önce insanın doğuştan üstünlüğü olacak diyorduk, çocukken hep güzel şeylerle oynayacak, sonra kendini bütün güzel şeyleri öğrenmeye verecek. Demokraside hiçe sayılır bütün bunlar. Bir devlet adamının nasıl yetişmesi, ne bilgiler edinmesi gerektiği düşünülmez. Kendimize halkın dostu dedirtmek yeter; bütün şerefler kazanılır bununla. Bundan iyi devlet can sağlığı doğrusu! İşte demokrasinin iyi yönleri bunlar ve bunlara benzer şeylerdir. Hoş, sevimli, alaca bulaca bir devlettir. Aslında eşit olsun ya da olmasın bir çeşit eşitlik de sağlıyor insanlar (Platon, 2005).

Platon en iyi yönetim şekli olan demokrasiyi seçkinlerin, aristokratların yönetim şekli olarak yorumlamakta demokrasinin aristokrasiden farkının olamadığını göstermektedir. Mutlak hâkimiyetin halkta olmaması, eşitlik ve hürriyet gibi kavramların soyluların seçtiği yöneticiler tarafından uygulanması toplumda herkesin eşit fakat birilerinin daha eşit olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır.

Aslında Platon günümüz demokrasi algısına da ışık tutmaktadır. Bu gün demokrasi, özgürlükleri ellerinden alınan grupların sahip olduğu yurttaşlık haklarını geri alabilmek düşüncesiyle başlatılan ayaklanmaların sebebi olarak da düşünülebilir.

Günümüz demokrasi algısı gittikçe özgürleşme, azınlığında çoğunluğun yerine geçebileceği düşüncesinin doğallığına işaret etmektedir. Dünya üzerinde farklı ülkelerde yaşanan ayaklanmalar daha demokratik bir toplum istekleri ışığında ortaya çıkmıştır. Halk krallarının ya da devlet başkanlarının baskıcı idarelerinden kurtulmak için, daha fazla özgürlük talepleri doğrultusunda demokrasiyi istemişlerdir. Demokrasinin özünde olan eşitlik ilkesi burada azınlığın haklarının çoğunluğun baskısına karşı koruma olarak ortaya çıkmıştır.

Toplumsal eşitsizlik iki koşul altında demokratikleşmeyi engeller ve demokrasiyi baltalar: İlk olarak, sizi komşularınızdan ayıran farklılıklar gibi sürekli farklılıkların ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite, din ve benzer geniş gruplamalarla gündelik hayattaki kategorik farklılıklara dönüşerek sabitlenmesi; ikinci olarak da söz konusu kategorik farklılıkların doğrudan kamu politikalarına dönüşmesi (Tilly, 2011).

Demokrasi işte burada farklılıkların bir arada yaşatılabilmesinde sıkıntılar yaşamaktadır. Egemenliğin kullanılmasında halka müdahale söz konusu olduğu anda demokrasi en keskin silaha dönüşebilmektedir. Bu yüzden farklılıklara toplumsal alanda mümkün olabildiğince toplumsal tahammülün sınırını aşmayacak şekilde imkân tanınmalıdır. “Demokrasi ancak bir özgürleşme isteğinin ardından geliyorsa sağlamdır” (Touraine, 2004). Buradan baktığımızda, demokrasilerin mutlak başarısı ardında yatan özgürleşme isteğinden kaynaklanmaktadır. Mutlak özgürlük alanı bireye veya herhangi bir gruba veyahut bir millete sahip olduğu hakların ve özgürlüklerin tam olarak verilmesini sağlar. Bu ortamlarda demokrasi olgusu kendini tam olarak gerçekleştirir diyebiliriz. Bahsettiğimiz mutlak özgürlük sadece bireyin ya da herhangi bir grubun özgürlüğü değil en çok sayıda insana en çok özgürlük olarak genişletebiliriz. En çok sayıda özgürlüğü

aynı anda bütün yurttaşlara vermek her devlet için mümkün olmadığından ötürü bugün demokrasi öz niteliğinden yoksun tam demokratik bir anlayışta varlığını sürdürememektedir. “Özünde inançların, kökenlerin, düşüncelerin ve tasarıların varlığı olmadan işleyemeyen bir durum söz konusudur” (Touraine, 2004).

Demokrasi için çeşitlilik adeta bir sahnedir. Bu çeşitlilik içinde vücut bulması gerekmektedir. Bugün bu çeşitliliğini tehlike olarak gören toplumlarda bireyler mutlak eşitlik ve özgürlükleri için savaş vermektedir.

Yıllardır despotizmle yönetilen ülkelerde kargaşanın yaşanması, zamanında ellerinden alınan özgürlüklerinin bugün insanların değerleri anlamasıyla haklarını yeniden almak istemeleriyle doğru orantılıdır. Hukuk sistemi ve adli yapı insanlar için oluşturulur. İnsanı merkeze almayan, herhangi bir grubun hakkı gözetilip ötekilerin haklarını gasp etmek söz konusuysa eğer burada demokrasinin temel esprisi yok olmuş demektir.

Burada çoğunluğun söz sahibi olması ve onun istekleri doğrultusunda ayırım gözetmeden her kökene, inanca, düşünceye, vs... aynı mesafede olmak demokrasinin olmazsa olmaz koşullarındandır. Bunlara dikkat edilmediğinde yönetim ve halk arasında karmaşa, kaos ortamı sürekli hale gelecek, mutlak özgürlük istencindeki insanlar kendilerine verilmeyen haklarını kendileri almak isteyecektir. Bu gün dünyanın birçok ülkesinde bu farklılıkları görmezden gelen yöneticilerin kötü yönetimleri sonucunda iç savaşlar yaşamaktadırlar.

Geçmişte yaşanan etnik kısımlar zihinlerimizden silinmeden dünyanın başka yerlerinden her geçen gün farklı kırım haberleriyle sarsılıyoruz. Almanların tarihinde kara leke olarak kalacak bir Hitler yönetimi bugün dahi izlerini tam olarak silememiştir. Bütün bu örnekler aslında demokrasinin gelişmeyle doğru orantılıdır anlayışında zıt örneklerdir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde etnik savaşlar, dini çatışmalar söz konusu iken, yönetim şekli olarak demokrasinin benimsendiğinin gösterilmesi bir yanılgıdan başka bir şey olmamıştır. “Çoğunluğun erkiyle azınlıkların haklarını karşı karşıya getirmekten kaçınılmalıdır. Çoğunluğun erkine ve azınlıkların haklarına saygı duyulmuyorsa, demokrasi yok demektir” (Touraine, 2004). Buradan yola çıkarsak demokrasinin olmazsa olmaz koşulu çoğunluğun gücü ve azınlık haklarının önemi. Ancak günümüz demokrasilerinde azınlıkların görmezden gelindiği, seçimle yönetme görevi verilen kişilerin belli gruplarca baskı altına alınmak istenmesi demokrasinin bahsedildiği gibi yok olmasına sebep vermektedir. Dünya da özellikle etnik ve dini alanda yapılan bu tür

ayrımalar demokrasinin bize ne kadar da hayal ürünü olarak geliştirilmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. En gelişmiş demokrasi örnekleri arasında yer alan Fransa'da son dönemlerde çıkan azınlık sorunları bunlara en açıklayıcı örnektir.

Demokrasinin ayrıcalığı, bireysel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınabilmesidir. Bireysel hak ve özgürlükler ancak demokratik ortamlarda kendine yer bulur. Bu amaçla en iyi yönetim şekli olarak kabul edilen demokraside amaç bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınmasıdır. Bu amaçla demokrasinin temelini oluşturan çoğunluğun önemi burada karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasinin en verimli toprakları olarak görülen gelişmiş toplumlarda bu kadar sıkıntıların yaşanması aslında demokrasinin her toplumun rahatça ve kolay bir şekilde ulaşamayacağına bir kanıtı olmaktadır. Çünkü demokrasi kendi toplumsal dinamikler dikkate alınmadan uygulanmaya çalışıldığında, belli farklılıklar görmezden gelindiğinde çatışmaların yaşanması kaçınılmazdır. Her şeyin zıddıyla var olduğu düşüncesi düzen istenilen bir toplumda çatışmayı da zorunlu kılmaktadır. Bu durumda hiçbir demokrasi tıpatıp aynı demek yanlış olacaktır. Bu anlamda gelişmiş toplum sınırlaması demokrasi için geçerli bir görüş olmamaktadır. Demokrasi çiçeğinin serpilmesi ya da bodur kalması toplumdaki köklerine bağlıdır (Lipson, 1984).

Demokrasinin olmazsa olmaz şartları, toplumun sahip olduğu değerler ve içinde bulunduğu koşullardır. Değerlendirmelerde bunları görmezden gelerek mutlak bir demokrasi varlığından ya da yokluğundan söz etmek hatalı olacaktır. Tüm bu söylemlerden sonra demokrasinin amacını belirlerken, içinde yetiştiği toplumu en yüksek uygarlık seviyesine çıkarmaktır. İşte bu amaç doğrultusunda toplumlar için demokrasi bir hedef olmuştur. En fazla sayıda insanın en fazla özgürlüğünün sağlanması demokrasilerde vardır. Böylece en fazla memnuniyet için demokrasi gereklidir. Yukarı da da görüldüğü üzere demokrasinin birbirine yakın söylemleri olmasına rağmen en önemli özelliği eşitlikçi ve çoğunlukçu yapısıdır. Demokrasinin kelime anlamının da verdiği bilgi sebebiyle halkın yönetimde etkin olması gerektiği düşüncesi temeldir.

1.2. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

Devletler var olduğundan bu yana yönetim şekilleri sürekli tartışılmıştır. En iyi yönetim biçiminin ne olduğu sorunu bugün bile tartışılmaya devam etmektedir. Ancak demokrasi,

halkın etkin olduğu bir yönetim şekli olduğu için tüm çağlarda ideal bir model olmuştur. Devletin varlığı ancak halkı ile birlikte anlamlıdır. O yüzden demokrasi içinde barındırdığı temelinde bulunan eşitlikçi ve özgürlükçü özü itibariyle ideal yönetim biçimi haline gelmiştir. Eski Yunan'dan günümüze çok çeşitli demokrasi uygulamaları görülmüştür. Ancak ilk olarak bilinmesi sebebiyle biz de burada Yunan demokrasisini bir başlangıç olarak alacağız. Demokrasinin görüldüğü ilk toplum Yunan toplumdur. M.Ö 4-6 yüzyılları arasında belirgin biçimiyle Atina devletlerinde olgunlaşmıştır. O dönem hükümdarlarından biri olan Perikles şöyle demektedir: Bizim, komşularımızın yasalarına benzemeyen bir çalışma sistemimiz vardır. Başkalarını taklit etmektense, onlara örnek oluşturuyoruz. Sistemimize, azınlık değil çoğunluk tarafından yürütüldüğü için, demokrasi deniyor.

Özel anlaşmazlıklarımız olduğunda yasalar herkes için haklarda eşitliği sağlar. “Fakat kamu alanında bir bireye verdiğimiz değer, statüsünden değil becerisinden kaynaklanır. Yoksul bir kimse de devlete verebileceği bir hizmet varsa itibarı yoktur diye hizmetten alıkonamaz. Ortak konularımızı özgür insanlara yakışan biçimde yönetiriz” (Lipson, 1984).

Burada yapılan demokrasi açıklamasına baktığımızda evrensel bir demokrasi tanımı karşımıza çıkar. Yasalar tarafından güvence altına alınan bireysel haklar, çoğunluğun yönetimi ve eşitlikçi yapı. Tüm bunlar ideal demokrasinin nitelikleridir. Ancak o dönemde farklı tepkileri de beraberinde getirmiştir. Kendisi de bir aristokrat aileden olan Platon, demokrasiyi tehlikeli bulur.

Eşitliği de bir hastalık olarak görür. Bence demokrasi, fakirler, zenginlerin bir kısmını öldürüp diğerlerini kovduklarında ortaya çıkar. Geride kalanlara yurttaşlık haklarını ve yönetim görevlerini eşitlik temeli üzerinden dağıtırlar ve görevler kura ile dağıtılır (Lipson, 1984). Burada Platon'un üzerinde durduğu nokta eşitliğin herkese aynı oranda verilmesidir. Ancak herkese aynı oranda adalet, özgürlük, eşitlikçi yapı olarak benimsenen demokrasinin özüne ters bir söylemdir. Fakat çıkarları tehlikeye gireceği düşüncesi, azınlığın mutlak hâkim olması gerektiği düşüncesi Platon'u bile bu sisteme karşı durmaya itmiştir. O dönemde Platon'un bu söylemleri demokrasiye bir saldırı olarak görülmüştür. Platon, özgürlükten bahseder ancak bunu konuşma özgürlüğü olarak görür. Zaten konuşma özgürlüğünün olduğunu, bunun dışında bir özgürlüğün gereksiz olduğunu söyler.

Aristo'ya baktığımızda demokrasi söylemlerine bir toparlama yapmıştır. Demos tarafından demosun çıkarları doğrultusunda olan yönetimdir, diye tanımlama yapılır. Bu tanımı önemli kılan, demokrasiye sınıf yönetimi damgasını vurmasıdır. “Egemen sınıf, çoğunluğu oluşturduğu halde onun üstünlüğü yine de ideal sistemi oluşturmaz, çünkü azınlık onu sömüren çoğunluğun merhametine terk edilmiştir. Demokrasi için söylenilebilecek en iyi şey, onun sapmaların en iyisi olduğudur” (Lipson, 1984). Aslında Aristo da bulunduğu ortamda belki de toparlayıcı olarak nitelendirilse de özgürlük anlayışının bir sapma olduğunu ancak mevcut yönetimler içinde en iyi sapmanın demokrasi olduğunu vurgulamıştır. Ancak burada Aristo'nun azınlığın, çoğunluğun tahakkümü altında ezileceği korkusu vardır.

Bunu düşündüren o dönemde Platon'un hastalık olarak gördüğü eşitlik haklarını kazanan aristokrat sınıf dışındakilerin, diğerlerini ezerek haklarını zorla alacağı düşüncesi etkisinde kalışı olabilir. Şöyle düşünülebilir ki özgürlük öncesi toplumda zorba olan biri, özgürlük kazanılmasından sonra güçsüz ile aynı haklara sahip olacaktır.

Bu durumda ezilenin özgürlüğünü kazanımından sonra haklarını kullanmasıyla zorbanın eski hükmü kalmayacaktır. Bir anlamda o dönemde ayrıcalıklı sınıftan birinin, demokrasinin işlemeye başlamasından sonra eşit olacağı korkusu hâkim olmuştur. Mutlak eşitlik istenilmemiştir. Aristo yönetimin ekonomik olarak belirlendiği sınıfların çoğunluğu oluşturduğundan bahseder. Halkın çoğunluğunun fakir oluşu ve azınlıkta kalan zenginlerin ise bunlar tarafından yönetilmek zorunda oluşunu bir sapma olarak değerlendirir. Burada ciddi bir yanlgı söz konusudur. Zorba yöneticilere karşı düşünülen bir yönetim biçiminin, iktidara gelince kendileri de zorbalık yaparak azınlığın haklarını gasp edilebileceği düşüncesi ciddi bir yanlgıdır.

Buradan anlaşılacağı üzere yönetimlerde seçimle ya da farklı yöntemlerde başa gelen yöneticiler, tüm halka eşit davranamayacağı, mutlak eşitliğin hayal ürünü olduğu anlayışı o dönemden bu yana geçerliliğini koruyan bir korku olmuştur. İşte demokrasiyi de ideal yapan özellik de budur, gelişmiş ve her toplum demokrasiyi kendi yapısına göre adlandırmıştır.

1.3. Demokrasi ve Çeşitleri

1.3.1. Doğrudan Demokrasi

Halkın egemenliğini aracısız, kendisinin kullanmasıdır. Doğrudan demokraside, devlet için alınacak bütün kararları egemenliğin tek kullanıcısı halk bizzat alır ve uygular. Demokrasi idealine en yakın demokrasi çeşidi doğrudan demokrasidir. Doğrudan demokrasi uygulaması artan nüfus sebebiyle sıkıntılı olmuştur. Ancak demokrasinin bu uygulaması İsviçre’de belli kantonlarda vardır. Doğrudan demokrasi özellikle Amerikan Yeni Sol’u, Fransız ve Britanya öğrenci hareketleri ile 1960-1970’lerin nükleer karşıtı ve barış hareketleri açısından önemlidir. Ayrıca 1980’ler ve 1990’larda hayatta kalmayı başaran çevre hareketleriyle cemaat hareketlerinin de önemli bir parçasıydı.

Avrupa ve Amerika’da 1960’ların gençlik ve öğrenci hareketleri doğrudan demokrasiyi büyük bir coşkuyla benimsemişlerdir. Pratikte ise doğrudan demokrasi, tüm tartışma ve karar süreçlerinin grubun tamamının yüz yüze toplantılarında gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. “Katılımcı demokrasinin zorluğu pratik bir sorundur; karar alma sürecini karmaşıklaştırır ve yavaşlatır. Gücü ise, tüm kararlara aktif katılım ilkesi çerçevesinde bireylerin gruba bağlanmasını sağlamaktadır.” Genel kaniya göre, katılımcı demokrasi yalnızca 500 ya da daha az aktif üyesi olan gruplarda etkin olabilir (Marshall, 2003).

1.3.2. Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi, “Yurttaşların siyasal hak ve ödevlerini, doğrudan doğruya değil de seçtiği temsilciler eliyle kullandığı demokrasi sistemidir” (Yılmaz, 1996). Temsili demokrasi milli egemenliğe dayanmaktadır. Temsilci, sadece kendi seçim bölgesinin değil, tüm milletin temsilcisi konumundadır. Temsili demokrasi uygulayan ülkelere örnek olarak Türkiye, Almanya, İngiltere, Japonya, ABD, Hollanda’yı saymak mümkündür.

“Rousseau temsil konusunun sıkıntılara sebep olacağını söyler”. Şöyle ki, egemenliğin, ondan vazgeçmesini mümkün kılacak aynı nedenden ötürü, temsil ettirmesi de mümkün değildir; esas itibarıyla genel istençte istenmiştir ve istenç asla kendini temsil ettirmez: o ya aynıdır, ya da başka bir şeydir; bunun ortası asla yoktur (Rousseau, 2006).

1.3.3. Yarı Doğrudan Demokrasi

Egemenliğin kullanımında halk ve onun seçtiği temsilcileri arasında paylaşıldığı demokrasi türüdür. Yarı doğrudan demokrasi, egemenliğin kullanımının esasen halkın seçtiği temsilcilere bırakılması nedeniyle temsili demokrasiye, referandum gibi araçlarla seçmenlerin egemenliğin kullanılması doğrudan katılmaları bakımından ise doğrudan demokrasiye benzemektedir. Bu çerçevede yarı doğrudan demokrasinin temsili ve doğrudan demokrasinin birleşimi olduğunu söylemek mümkündür. Yarı doğrudan demokraside halk egemenliğe referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü ve temsilcilerin azli yollarıyla doğrudan katılmaktadır. Yarı doğrudan demokrasi İsviçre ve İtalya örneklerinde görülmektedir. Yarı doğrudan demokrasinin üç farklı uygulama biçimi vardır:

1.3.3.1. Halk Vetosu, Halk Girişimi, Referandum

Yarı doğrudan demokrasinin önemli araçlarından biri olan halk vetosu yoluyla halk, istemediği bir yasanın çıkmasına izin vermeyebilir. “Yasama organı tarafından kabul edilen yasanın yasayla belirlenen bir süre içerisinde, belli bir sayıda vatandaş tarafından iptal başvurusu halinde, halkoylamasına sunulan yasanın halk tarafından iptalini sağlayan bir yasadır” (Şahbaz, 2006). Bu uygulamada halk sadece oylamaya sunulan iptal yasanın işlerliğinde yer almaktadır. Burada halkın önemi istemediği yasanın çıkmasına izin vermeyerek, bunların uygulamada yer almamasını sağlamaktadır.

Halkın kanun teklifi olarak da ifade edilen halk girişiminde; “belirli sayıdaki vatandaş bir araya gelerek, müştereken imzaladıkları dilekçeyle belli konuda kanun çıkarılması ya da kanun değişikliği yapılması için yasama organını harekete geçirir. Parlamentonun, bu teklifi gündeme alarak hakkında bir karar vermesi zorunludur” (Köroğlu, 2009). Halkın yasamada etkin rol almasını isteyen bu sistem yeni yasa yapımını ya da anayasa değişikliğini diğer yarı doğrudan demokrasi araçlarına göre daha etkin kullanmaktadır. Yarı doğrudan demokrasinin en yaygın kullanılan biçimi olan referandumlar tezimizin ana çalışma konusu olması sebebiyle diğer bölümlerde detaylı olarak ele alınmıştır.

1.3.4. Çoğulcu demokrasi

Her türlü siyasal düşüncenin kabullenildiği demokrasi rejimidir. Çoğulcu veya batı demokrasisi yönetme hakkının çoğunluğu elde eden siyasal iktidara bırakıldığı, yaş ve uyrukluk gibi belli koşullara sahip herkese oy hakkı tanındığı, genel seçim yolu ile siyasal

iktidarın belirlendiği, demokrasinin bir ideoloji değil yönetim biçimi olarak esas alındığı bir demokrasi türüdür. oğulcu demokrasiye insan amağtır ve her Şey insanın mutluluğu içindir. Devlet ise, insanların mutluluğunu demokratik yollarla sağlamakla yükümlüdür. Bu demokrasi bilindiği anlamda klasik demokrasiye dir. Burada önemli olan noktalar oğunluğuun yönetme hakkı, serbest seçim, siyasal çoğunluk, muhalefet etme zgrlğu, bütün herkesin yasalar önünde eşitliği, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve temsil gücü önemli kavramlarıdır. oğulcu demokrasi de bütün düşünceler söz hakkına sahiptir.

Demokrasi sisteminin bazı özellikleri analiz edilecektir. Demokrasi sistemine göre bazı hak ve özgürlükler vardır bunların hepsi yasalar tarafından korunur. Bütün yönetimde eylemlerin sahibi halktır. Genel anlamda demokrasi altı temel özelliğe sahiptir:

Seçilmiş Temsilciler

Demokrasi sisteminde genel olarak iktidarı kontrol etme amacıyla seçilmiş temsilciler bulunmaktadır. Seçilmiş temsilcileri hükümetin yasaları ve devletin ereve politikalarını anayasa çerçevesinde oluşturmuştur.

Sivil zgrlkler

Demokrasi alanında bazı temel özgürlükler olması mümkündür, bunların ieresin de ifade zgrlğu, yaşam zgrlğu, konuşma ve bilgi zgrlğu, organizasyon ve siyasal partilerin korunması hakkı söylenbilir.

Hukukun stnlğu

Demokrasinin zellikleri arasında yer alan en önemli özellikler arasında görülmektedir, herhangi bir hkmette eğer hukukun stnlğu yoksa o devletin iyi olmayan yönetiminin olduğundan söz edebiliriz. Ama eğer hukukun stnlğu çevresinde ynetilmiŐse o hkmette iyi yönetiŐimin olduğunu rahatlıkla söylenbilir. Hukukun stnlğu temel ilkesinin göre her insan hukukun önünde eşit olması gerekmektedir, her vatandaş ne kadar güçlü olursa olsun hukuk üstünde olması mümkün değildir.

Bağımsız Yargı

Bağımsız ve tarafsız yargı, demokrasinin özellikleri arasında en önemlileri arasındadır. Bütün hakimler yaptıklarını veya yapacaklarını anayasa çevresinde yapması gerekir dolayısıyla yargı kararları ile yürütme ve yasama eklerinin görevlerini yüklenmesi mümkün değildir. Başka bir deyişle bağımsız yargının, hiçbir devlet organı, makam ya da kişinin, yargı yetkisinin kullanılmasında yargıçlara, mahkemelere müdahale edememe ilkesi, hukuk devleti ilkesinin çok önemli bir ögesi olan yargı bağımsızlığı ve güçler ayrılığını incelemektedir.

Temsilcilerin Periyodik Seçilmesi

Demokrasi sisteminde iktidara gelmenin en yaygın kullanılan ve önemli yolu seçimdir, dolayısıyla demokrasi olan ülkelerde genel olarak yetkilileri seçim ile iktidara gelmektedir. Demokratik sistemlerde seçim esas olmakla birlikte bunun anlamlı olabilmesi için sivil toplum ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar da seçimin meşruluğunu pekiştiren unsurlar olarak düşünülmelidir. Bu seçimlerin iyi, düzenli ve periyodik olması mümkündür, böyle olursa gerçek anlamda iyi bir demokrasi olduğunu söylenebilir.

BÖLÜM 2: YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ ÖRNEĞİ OLARAK REFERANDUM

2.1. Kavram Olarak Referandum

“Referandum kanunların, kararların ve benzeri hususların mutlaka yasama organlarınca veya halk girişimince halkın tercihine sunulmasıdır”. Halkın oyuna sunulan her şey, halkın kendi hazırladığı bir belge veya yasama organının demokratik bir şekilde tartışarak üzerinde uzlaştığı bir belgedir. Referandumda, karar sürecinin başında, içinde ve sonunda halk etkindir (Yılmaz, 1996).

Şahbaza göre; Referandum terimi oylamanın eş anlamı veya halk oylamasıdır. Referandum Latince bir sözcük olup, bir yasa anayasa veya karar hakkında halkın reyini sormak anlamına gelir. Referandum, özel bir konuda veya sorun üzerinde halkın görüşünün alınması yoluyla, hükümetin halk karşısında sorumluluğunu arttırmaktadır (Şahbaz, 2006).

Referandum bir doğrudan demokrasi aracıdır. Bu süreç uyarınca seçmenler hükümet tarafından kendilerine sunulan kamusal önlem konusunda görüşlerini dile getirirler. Egemenlik aktarımı durumunda bu önlem uluslararası bir örgüt tarafından sunulur. Egemenlik değişimi söz konusu olduğunda referandum bazen plebisit olarak adlandırılır. Ancak kullanımda tek tiplilik yoktur.

Referandumları, genel kanının onlara atfettiği kör bir çoğunlukçu karakterden ayıran önemli bir yol vardır. Aslında bu yol, referandumun halk desteğinde gelişen bir inisiyatif ile birleştiği en güçlü biçimlerinde gerçekleşir. İsviçre en başta gelen örnektir. Burada referandum ve halk inisiyatifi, çok küçük azınlıklara bile, seçilmiş temsilcilerin çoğunluğu tarafından geçirilen yasalara karşı mücadele etme şansı verir. “İsviçre örneği üzerine referandum, kör bir çoğunlukçu araç değil tam tersine güçlü bir uzlaşma sağlayıcı mekanizma olarak görülebileceği sonucunu destekliyor” (Lijphart, 2006).

2.1.1. Referandum ve Plebisit

Referandum ve plebisit çoğu kez karıştırılan iki kavramdır. Ancak aralarında önemli farklar vardır. Referandumda halk bir metni onaylar, plebisitte ise bir isim onaylanır. Ayrıca referandum daha demokratiktir; halk oylamanın başında ve sonunda da vardır

ancak plebisitte halk edilgendir, karar alma aşamasının en sonunda yer alır. Referandum halkın etkin olduğu bir oylama olmasına rağmen, plebisit ise bir kişinin (ki bu genlikle iktidarını sağlamlaştırmak isteyen diktatör bir lider) şahsi isteğidir. Kısacası plebisit darbeci veya diktatör bir yönetim zihniyetinin otoritesini sağlamlaştırmak üzere kullandığı bir yöntemdir.

Tarihte plebisit uygulamalarının, çok geniş yetkilerle donatılmış bir adama (Başkan), halkın güvenini sağlama yöntemi olarak uygulandığı görülür. Bu bakımdan plebisit, demokratik görünümlü, ancak özünde otoriter rejimlerinin kurulmasını sağlamak üzere Sezarci bir rejim olarak ifade edilmektedir. Plebisitte halkın oyunun sonucundan gerçek bir seçim veya oylamaya ulaşmak mümkün değildir. Özel bir seçim olarak adlandırılan plebisit, İtalya ve Fransa’ da devlet başkanına güven gösterisinden ibarettir. Devlet başkanı, hem meşruluğunu temellendirir, hem de oylama ile güçlenmektedir. Oylama onun yetkilerini sınırsızlaştırmaktadır. “Fransa’da Bonaparte’ın 1799’da ve III. Napolyon’un 1852’de halka kabul ettirdikleri anayasalardan kaynaklanan bir deyimle Bonapartist Anayasacılık deyimini kullanılmaktadır” (Şahbaz, 2006).

Referandumdan bahsedebilmek için, hazırlanmış metnin son aşamasına halka sunulması değil, içeriğinin de demokratik yöntemlerle oluşturulmuş olması gerekmektedir. Taslak anayasayı hazırlayacak meclis, bütün görüşlerin uzlaşmasını sağlaması gerekir. Referandumda anayasayı hazırlamak üzere halk tarafından seçilmiş kişiler görev almalıdırlar. Referandum ortamında demokratik tartışma ortamı olmasına karşın, plebisitte böyle bir ortama gerek bile duyulmaz. Referandumların sonucu siyasi, plebisitlerin sonucu ise hukukidir. “Plebisitte oylanan şeyin belirlemesi noktasında halkın bir katılımı yoktur ancak referandumda halk metni hazırlayanları özgürce seçer, korkusuzca tartışır ve sonra halk tarafından kabul ya da reddedilir” (Şahbaz, 2006).

2.1.1.1. 1939 Yılında Yapılan Hatay Plebisiti

Fransa’nın yönetiminde bulunan Hatay vilayeti ile ilgili, Milletler Cemiyeti kararı uyarınca, Sancakta 15 Nisan 1938 gününe dek yapılması gereken Meclis seçimlerini düzenlemek üzere 1937 yazında Milletler Cemiyeti Konseyi’nce Antakya’ya gönderilen “Seçim Komisyonu, Türkiye’ye danışmaksızın, Fransız Manda memurlarıyla işbirliği içinde seçim yönetmeliği hazırlamış, bunu yıl sonuna doğru Cenevre’de Konseye göndermiş, örneğini de Türk Hükümetine yalnız bilgi edinilmek üzere iletmişti. Buna

göre seçimin ilk turu için 28 Mart, ikinci turu için de 12 Nisan 1938 seçilmişti’’ (Pehlivanlı, Sarınoy, Yıldırım, 2001).

Türkiye, Türk topluluğu zararına hükümleri içeren bu yönetmeliğe, ‘‘Sancak'ta 1937 bağıtlarıyla ortak sorumluluğu olan bir devlet olarak, sert biçimde karşı çıkmış ve bir yandan Fransa'yı uyarırken, öte yandan 22 ve 24 Aralıkta Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri ile Konsey Başkanına itirazlarını duyurmuş ve Konsey'den Türk hükümetiyle işbirliği yapılarak, yönetmeliğin düzeltilmesini istemişti’’ (Pehlivanlı, Sarınoy, Yıldırım, 2001).

Milletler Cemiyeti'ne gönderilen protestoda; komisyonun yalnızca mandater devletle görüşüldüğü, ‘‘Sancakla en alakadar devlet olan Türkiye ile görüşülmediği ve yalnızca bilgi edinilmesi maksadıyla Türkiye'ye tüzüğün gönderildiği, ayrıca manda idarecilerinin Sancakta Türkler aleyhine çalıştığı bildirilerek durum kınanmıştır. Ayrıca seçmen listelerinin belirlenmesinde yapılan baskılar da 24 Aralıkta ikinci bir nota ile protesto edilmiştir’’ (Pehlivanlı, Sarınoy, Yıldırım, 2001).

Fransız Dış İşleri Bakanı Delbos, 30 Aralık'ta Cenevre'deki Fransız heyetine gönderdiği mesaj, Türkiye'nin beklentisini doğruladı. ‘‘Delbos, hazırlanan seçim düzenlemesinin, yürürlüğe konmayarak ertelenmesini kabul etti. Fransa, Türkiye'nin önerisini paylaşarak, Komisyon ‘‘un Türk ve Fransız temsilcilerinin katılımıyla, yeniden oluşturulmasına ve düzenlenmenin gözden geçirilmesine sıcak bakıyordu’’ (Pehlivanlı, Sarınoy, Yıldırım, 2001).

Sorunla ilgili taraflar aralarında anlaştıkları için, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin Ocak 1938 sonunda yaptığı toplantıda beklenen karar alındı. Türk ve Fransız temsilcilerinin katılımıyla yeni bir komisyon kurularak, Seçim Düzenlemesi gözden geçirilecekti. Yeni komisyon, Türk ve Fransız üyelerin yanı sıra, Belçika, İngiltere ve İsveç temsilcilerinden kurulacak ve gerekli görürse, 15 Nisan 1938 olarak öngörülen seçim tarihini de ileri alabilecekti.

Milletler Cemiyeti'nin belirlediği esaslar doğrultusunda, seçimde cemaatlerin yazımı sırasında izlenecek yol, uygulanacak yasaklar ve bu yasaklara uymayanlara verilecek cezalar, yayınlanmıştı. Seçim iki dereceli seçim sistemine göre yapılacaktı. Seçim Nizamnamesinin son şeklini almasının ardından, cemaatlere göre kaydedilen seçmenlerin

içinden milletvekillerini seçmek üzere ikinci seçmenler seçilecek, üçüncü kademedede ise milletvekili seçimi yapılacaktır. Seçime katılabilmek için özetle; Statükonun 8. ve 12. maddeleri gereğince sancak vatandaşı olmak, 1 Temmuz 1918'den önce doğmuş olmak, erkek olmak, oy verme hakkına engel oluşturacak hukuki engeli ya da sağlık sorunu bulunmamak gerekmektedir.

Seçim öncesi yapılacak cemaat sayımı “Türk Unsuru”, “Ermeni Unsuru”, “Alevi Cemaati”, “Arap Cemaati”, “Rum Ortodoks Cemaati”, “ Kürt Cemaati” ve “Cemaat-i Saire” olarak gerçekleşecekti. “Hatay'daki Fransız Makamları bu defa Türkler aleyhine tavır takınıp seçim sonuçlarını etkilemeye çalışmışlardır” (Pehlivanlı, Sarınoy, Yıldırım, 2001).

Bu olumsuz gelişmeler üzerine Atatürk, Fransa'ya Türkiye'nin askeri gücü ile gözdağı vermek adına 19 Mayıs'ta güney illerinde bulunan askeri birlikleri denetlemek üzere trenle İstanbul'dan hareket etti. Atatürk, sağlığının bozuk olmasına rağmen, yöre halkının da katıldığı törenlerde Mersin ve Adana'daki askeri birlikleri denetledi. Türkiye'nin güney sınırında başlatılan bu seferberlik, çatışmaya değil, Hatay sorunundaki kararlılığını göstermeye yönelikti. “Bir taraftan Türkiye'nin sert ve kararlı davranışı, diğer taraftan Almanya'nın Avusturya'yı işgali ve Çekoslovakya'yı parçalaması sonucu Avrupa'da giderek tehlikeli bir vaziyet alan konjonktürü dikkate alan Fransa tavır değiştirmek zorunda kalmıştır” (Pehlivanlı, Sarınoy, Yıldırım, 2001). Haziran'ın ilk günlerinde, Mart 1938 anlaşmasına aykırı uygulamaların sorumlusu sayılan Delege Garreau görevinden alındı. Yerine Yarbay Collet atandı. Aynı zamanda da, Sancak'ta sıkıyönetim ilan edildi. Tüm mandater yetkiler de Fransız askeri makamlarına devredildi. Sancak Valiliğine Hatay Halk Partisi ile Egemenlik Cemiyeti'nin önde gelen adlarından Abdurrahman Melek getirildi. Melek, vali olur olmaz, görevden alınan yerel yöneticilerin yerine Halk Partilileri atadı. Bu hareket ise olayları yatıştırmış ve tansiyonu düşürmüştür. “9 Haziran “da seçim işlemlerine yeniden başlanır, ancak sonuçlar Türkler aleyhine yeniden gelişmeye başlar. Araplar köy köy dolaşarak Türk listelerine yazılanları tehdit ediyorlardı” (Pehlivanlı, Sarınoy, Yıldırım, 2001).

Seçimlerde gelişmeleri günü gününe takip eden Türkiye 22 milletvekili çıkarmayı hedeflemiş ancak 15 Haziran itibarıyla diğer unsurların toplamından aşağı sayıda Türk seçmen sayılmıştır. Bu da belirtilen baskı ve tehditlerden dolayı Türk listelerine kayıt

olmayan Alevi ve bir kısım Türk ile hariçten Hatay'a getirilerek seçmen kaydı yapılan Ermeni ve Araplardan kaynaklanmakta idi. Türkiye durumun Türkler lehine değişmesi için harekete geçmeye karar verir. Ayrıca bölgede asayiş bozulmaktaydı ve Milletler Cemiyeti seçim komisyonu artık görevini yapamaz hale gelmişti. Türk Hükümeti 21 Haziran 1938'de Sancak'taki durumu Fransız Hükümeti ve Milletler Cemiyeti katında protesto etmişti. Söz konusu notada Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Komisyonu ile bütün münasebetini kestiği bildirildi. Sonunda, Türk ve Fransız Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonunun çalışmalarını durdurmasını Konsey'den birlikte isteyince, Komisyon 29 Haziran "da Sancak'tan ayrıldı. Seçimlerin sonuçlanmasıyla birlikte Türklerin haklılığı da ortaya çıkmıştır. Baskı ve şiddete rağmen Türkiye'nin desteği ve hukuki mücadelesiyle gerçekler seçimlerle beraber anlaşılmuştur. Görüldüğü üzere toplam seçmen sayısı Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun tahmininden fazla çıkmıştır. Baskı ve şiddet sayesinde Türklerin sayısı komisyon raporunda düşük gelmiş, fakat yeni komisyonda ise gerçekler ortaya çıkmıştır.

Milletvekilliğine aday olacak Türklerin adları, Dörtöyol'da yapılan bir toplantıda belirlendi. Toplantıya Abdurrahman Melek ve Tayfur Sökmen'in yanı sıra, Şükrü Sökmenşüer, Cevat Açıkalin ve İskenderun Başkonsolosu Fethi Denli katıldı. Toplantıda, Türklere ayrılmış 22 milletvekili adaylığı için 22'şer kişilik iki değişik liste hazırlandı. Seçimlerin sonuçlanmasıyla ve Türklerin çoğunlukta olduğu bir Meclisin kurulmasıyla, Hatay sorunu Türkiye'nin ve Hataylı Türklerin iki yıllık mücadelelerinde istedikleri doğrultuda yeni bir aşamaya girmiş oluyordu. Bu durumun sonunda Hatay hukuki bir sonuç olarak Türkiye Cumhuriyetine bağlı bir vilayet statüsü kazanıyordu.

2.1.2. Referandumun Tarihi Temelleri

Referandumun modern anlamda kökleri, 16. yy İsviçre'sinde bulunabilir. Bu anlamda sıradan yasaların onaylanması şeklinde referandumda ilk kez "İsviçre'de St. Şallen adlı bir kantonda (1831) uygulandı" (Bogdanor, 2003). Anayasa oylaması için referandum ise ilk kez 1778'de Massachusetts'de kullanıldı; önerilen anayasa seçmenlerce reddedildi. "Referandumda onaylanan ilk anayasalar Massachusetts anayasası ve 1783'te New Hampshire anayasası oldu.

Referandum ilk olarak, doğrudan demokrasinin bir gereği olarak çıkmıştır. Ancak şimdi temsilcileriyle birlikte halk iradesinin kullanıldığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Referandum temelde halkın temsil sorunundan ortaya çıkmıştır. Temsile karşı olan Rousseau'da ilk anlamı bulan doğrudan demokrasi algısı, referandum düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Halkın iradesi olmadan yapılan yasaların ancak bir tasarı halinde kalacağına dair görüşle referandum öne çıkmıştır. Şimdilerde ise referandum ülkede ortaya çıkan siyasi krizlerin son çözüm mercii olarak algılanmaktadır.

Referandum, anavatanı olarak nitelendirilen İsviçre'de yarı doğrudan demokrasi ürünü olarak kullanılmaya devam etmektedir. Ancak bu durum, Fransa ve İtalya'da ki örneklerinden ayrılır. Fransa'da referandum, cumhurbaşkanınca istikrarsızlığın giderilmesi için kullanılan bir araç iken; "İtalya'da parti sisteminden kaynaklanan kriz rejiminin başvurduğu zorunlu bir uygulamadır. Buna karşın İsviçre'de referandum, parlamentonun üstünlüğüne karşı getirilen bir yarı doğrudan demokrasi kurumudur" (Şahbaz, 2006: 83).

2.1.3. Referandumun Çıkış Örneği Olarak İsviçre

Anayasal düzen 1874 giren referandum, İsviçre de bugün hala aynı niteliğini sürdürmektedir. 1891'den itibaren ise İsviçre'de yurtta haklarının gelişmesiyle beraber doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin ürünleri beraber kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

İsviçre'de bilindiği üzere iki meclisli bir yapı vardır. Bunun ilki Milletler Meclisi diğer ise Devlet Meclisidir. Millet meclisi halk temsilcilerinden, devlet meclisi ise Kantonlardan oluşmaktadır. Referandumun geçerliliği olması için hem halktan hem de kantonlardan olumlu sonucun çıkması gerekmektedir. İsviçre'de anayasada gerçekleştirilecek tüm den değişiklikler ile tüm önemli uluslararası sözleşmelerin referanduma sunulması zorunludur. (Şahbaz, 2006). Burada referandum, en üstün organın bile müdahale edemeyeceği, saygı duyacağı hakların başında gelmektedir. Zorunlu ve ihtiyari olarak iki uygulama biçimi vardır. Zorunlu referandumda anayasal değişiklikler konu olur, ihtiyari referandumda ise halkın isteği dâhilinde karşı halk oylamasına başvurabildiği durumlardır.

Özetle İsviçre'de referandum, doğrudan demokrasi kurumu ve yurttaşların siyasi haklarının bir parçasıdır. İsviçre'de yurttaşlar sadece temsilcileri seçmezler, aynı zamanda ister bir grup, ister bir devlet otoritesi tarafından sunulmuş olsun, sorunlar

üzerinde oy da kullanır (Şahbaz, 2006). İsviçre bu gün referandumun en fazla uygulayan ülkelerin başında gelmektedir. Bunu ülke için kolaylaştıran en büyük etmen olarak nüfusun az olması olarak düşünülebilir.

Referanslarda sağlıklı sonuçların alınabilmesi için, halkta da demokrasi kültürünün gelişmiş olması önemlidir. Bunu hızlandıran etmenlerden en önemlisi olarak görülen hâkimiyet alanının dar olması bu sistemin sürekliliğini sağlamaktadır. İşte bu yüzden İsviçre, günümüzde de yarı doğrudan demokrasinin en yaygın kullanım alanlarının en başında gelmektedir.

2.2. Referandum Uygulama Modelleri

Ortak bir referandum tipi ortaya çıkarmak zordur. Ancak siyaset bilimi ve hukuki tiplerle referandum çeşitlenmiştir. Ancak aşağıda örnekleri verilen referandum uygulamaları bu kuruma önem veren ülkelerinden bir kaçının sistemini örneklendirmektedir.

Başvuruyu yapan makam itibariyle:

1. Devlet başkanı başvurusu olarak referandum (Fransız modeli)

Bu referandum zorunlu olarak nitelendireceğimiz bir oylama çeşididir. Bu oylamada referanduma konu olacak Anayasa değişikliklerini devlet başkanı bizzat belirler. Halk ve meclistekilerin pasif durumda bırakıldığı biçimdir.

Fransa'da Napolyon dönemleri bir tarafa bırakılırsa, devlet başkanınca referandum girişiminde bulunma yetkisi 1958 Anayasasında yer almıştır. Devlet başkanı ihtiyarlık yetkisini kullanarak işleme sunmazsa o işlem halkoylamasına gerek kalmaksızın yürürlüğe girebilecektir. Bu yetki devlet başkanını rejim içinde üstün konuma getirmektedir. Siyasi açıdan gerekli gördüğü durumlarda işletilmek suretiyle plebisitere dönüşebilmektedir (Şahbaz, 2006).

2. Yurttaşların başvurusu olarak referandum (İsviçre modeli)

Bu referandum modelinde ise halkın en aktif halde sisteme dâhil olduğunu görmekteyiz. Burada Anayasal düzenlemelerde halk, sürecin başından itibaren aktif olarak yer alabilmektedir. Yani referandum teklifi verme, değişikliklere alternatif sunma, kamuoyu oluşturmada ve onay süreçlerinde bilfiil yer alması anlamına gelmektedir. Bu modelin İsviçre'de görülüyor olması yukarıda da

bahsedildiği üzere demokrasi düşüncesinin diğer tüm ülkelerden farklı olduğunun göstergesi olmuştur.

3. Partilerin başvurusu olarak referandum (Birleşik Krallık, İskandinav ülkeleri ve İrlanda modelleri)
4. Bu modelde ise milletvekillerinin belli bir çoğunluğunun aldığı karar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Değiştirilmek istenen yasa ya da alınmak istenen karar her ne ise, mecliste görüşülüp, belli bir sayı dâhilinde çıkan kararlar uygulanır biçimindedir.

Referandumun fonksiyonları bakımından 4'e ayrılmıştır. Türkiye'nin referandum algısı otoriter hâkimiyetler altında şekillendiği için ilk anlamının dışında uygulamalarda yer almıştır. Buna göre referandumlar:

- i) Meşrulaştırma fonksiyonu
- ii) Karşı- iktidar fonksiyonu
- iii) Hakemlik fonksiyonu
- iv) Güvenoyu fonksiyonu (Şahbaz, 2006).

2.3. Referandum Çeşitleri

Referandumlar bağlayıcılıkları, başvuru şekilleri ve konuları bakımından üç çeşide ayrılır. Bağlayıcılığı bakımından istişari referandum veya danışma referandumu, referandumun neticesinin yasama meclisini hukuken bağlamadığı referandum şeklindedir. Burada referandumun sonucunu yasama meclisi isterse dikkate alır istemezse dikkate almaz.

Tasdiki referandumda ise onay referandumu veya karar referandumu da denir. Burada yapılan referandumun sonucunun hukuken bağlayıcı olduğu referandum çeşididir.

Bu usulde, referandum kabul oyları çoğunlukta ise kanun onaylanmıştır ve hukuken bağlayıcı bir kanun haline gelir. Buna karşılık ret oyları çoğunlukta çıkarsa, parlamento tarafından kabul edilen kanun yürürlüğe giremez.

Tablo 1
Referandum Çeşitleri

Bağlayıcılığı Bakımından	Başvuruluşu Bakımından	Konuları Bakımından
1) İstişari	1) İhtiyari	1) Kurucu (Anayasa yapıcı)
2) Tasdiki (Onay)	2) Mecburi (Zorunlu)	2) Teşrii

Kaynak : Gözler, 2006

Başvuruluşu bakımından referandumda mecburi referandum olarak adlandırılan referandum çeşidi, bazı konularda referandum yapılması zorunlu olan referandumdur. İhtiyari olarak nitelendirilen referandumda ise belli makamların isteğine bağlı olarak yapılır. Örneğin Türkiye’de Cumhurbaşkanı üçte iki çoğunluk ile kabul edilmiş bir anayasa değişikliğini referanduma sunabilir.

Gözler’e göre; “Konuları bakımından ise kurucu referandum yeni bir anayasanın kabul edilmesi veya mevcut anayasa değişiklik yapılması konusunda düzenlenen referandumdur. Teşrii yani yasama referandumu olağan kanunlara ilişkin olarak yapılan referandum türüdür” (Gözler, 2006). Görüldüğü üzere referandum, çeşitli tipleri uygulandığı ülkenin şartlarına bağlı olarak adlandırılmıştır. Bütün ayrımların ortak birleştiği noktalar ise referandumun tasdik ve danışma mercii olarak değerlendirilmesi olmuştur. Genellikle anayasa yapımında kullanılan referandum, yapılış şekli olarak yer almıştır. Ayrıca zorunluluk esası da referandum için belirleyici bir nitelik olmuştur.

2.4. Referandumun Demokratik Değeri

2.4.1. Lehte Görüşler

Bu görüşe göre referandum, demokrasinin bir gereği olarak uygun bir kurumdur. Temeldeki görüşleri Rousseau’nun egemenliğin devredilemezliğinden almıştır. Buna göre egemenlik sadece halka aittir. Tüm demokratik rejimlerde olduğu gibi, yurttaş özgürlüklerine sahip olunabilecek prensip, çoğunluğun prensibidir. Temsili demokrasinin yarın yamalak uygulandığını savunan bu görüşe göre, seçmenin hiçbir biçimde temsilcisiyle özdeşlemiyor. Böylelikle genel ifadeyle bütün seçmenin iradesi tam olarak yansımıyor. İşte bu sebeple referandum demokratik sistem içinde gerekli görülmemiştir.

Çünkü referandum bir savunma aracıdır. Referandum yoluyla halkın, ülkenin siyasi sorunları üzerine düşünüp katkıda bulunmasına sebep olur. “Zira halkın kamusal sorunlara eğilmesi, halka sorumluluk yükleyerek, devletin kaderini belirleme hissi ve böylece, kitle iletişim araçlarını izleyerek, konuşarak, dinleyerek ülkenin sorunlarını öğrenmesine yardımcı olur. Bu da halkın demokratik kültürünün gelişmesini sağlar” (Şahbaz, 2006). Görüldüğü üzere yapılacak referandumların temel amacı halkı bizzat yönetimde etkin hale getirmektir. Demokrasinin amacıyla örtüşmesi sebebiyle referandum bu görüşe göre demokratik bir etkinliktir.

Referandumun demokratik olup olmamasına ışık tutucu bir yaklaşıma göre, referandumların çoğu hem kontrollü, hem hegemonyacıdır. Sebebi, halk girişiminin pek az ülkede uygulanması böyle bir sonucu doğurmaktadır. Bu da, “genellikle referandumun, hükümet kaynaklı olması durumunda, hükümetlere karşı bir silah olmak yerine, hükümetlerin elinde bir silah oluşunu ifade etmektedir (Şahbaz, 2006).

Kontrollü ya da kontrolsüz oluşu, referandum girişimlerinin hükümetler tarafından kontrol edilmesiyle ilişkilidir. Eğer hükümet sorunun nasıl sorulacağına kara veriyorsa bu kontrollü, aynı durum tamamen halk girişimi sonucu oluyorsa bu da kontrolsüz olarak adlandırılmaktadır.

2.4.2. Aleyhte Görüşler

Bu görüşün savunucularına göre, referandumda, yetkili olmayan bir otoriteye karar verdirmek söz konusudur. Montesquieu’ya göre halk, kendi yararına karar vermede yeteneksizdir; birçok hususu bilemez; o sadece temsilcileri seçmeye yeteneklidir (Şahbaz, 2006). Halkın ülke meselelerine karşı duygusal karar vermesi ya da tepkilerini her zaman tek bir düşüncenin etrafında oluşturması sebebiyle, tek bir fikre sabit kalıp öyle tepki göstermesi, referandumun demokratik oluşuna bir engel olarak değerlendirilmektedir. Karşı fikre açık olmamak demokratik değer oluşturmadığı için referandum hızlı karar almaya uygun olmadığı savunulmuştur.

Ayrıca bu görüşe göre oylamaların hem yorucu hem de ekonomik açıdan sıkıntılı olduğunu savunmaktadırlar. Halk önüne gelen sorunlar üzerine çok fazla kafa yormuyor, böylelikle sık sık kendisine başvuru olan halk hiçbir düşünceye sahip olmadan oy kullanmak zorunda kalıyor. Ayrıca bu oylamalar halk, siyasi partiler ve devlet tarafından

harcamaları gerektirmektedir. Bu açıdan ise referandumlar çok masraflı olarak değerlendirilmiştir. Referandumların tek seçeneği olması yani sonucun evet ya da hayır olarak belirtilmesi kabul edilecek ya da reddedilecek metin hakkında detaylı bir bilgi sahip olunmadığı noktasında eleştiri almaktadır.

Diğer bir eleştiri noktası da referandumun zorunlu hale getirilmesi, referandumun plebisite dönüşmesine sebep olmasıdır. Bir metin onaylayan halk, belli bir süre sonra iktidardaki insana sınırsız yetki vermesi durumuna gelebilir. Böylelikle sınırsız söz sahibi olan iktidar, demokrasinin gereği olan muhalefet olgusunun ortadan kaldırılmasına sebep olacağı için eleştirilmektedir.

Lehte ve aleyhte olan görüşlerden yola çıkarak referandumun demokrasi kültürünün gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleyhte olan görüşlerin en büyük eksikliği halkı söz söyleme yetkisinden tamamen uzak görmesidir. Bu halkı önemli ölçüde demokrasiden uzak bir alanda değerlendirmiştir. Lehteki görüşlerin eleştirilecek noktası belki de referandumun sıklık derecesidir. Bu bir anlamda halkta bıkkınlık hissi uyandırıp olaylara karşı yığın bilinciyle karar verip oy kullanması söz konusu olmaktadır. Referanduma bütün olaylar konu olamaz. Demokrasi çoğunluğun egemenliği söz konusu olduğu için, azınlıklar için yapılacak referandum tehlikeli hale gelir. Bu azınlıkları görmezden gelmek olarak algılanmamalı ancak herkesin eşitliği olarak değerlendirilmelidir. Demokraside amaç mevcut tahammülün artırılmasıdır.

2.5. Referandumun Gerekliliği

Demokratik sistem içerisinde aktif olarak egemenliğin halk tarafından kullanılmasını ön gören referandumun devlet ve halk arasında önemli bir görevi vardır. Referandumlar siyasi hayatta karar alması zor olan önemli gelişmelerde hakemlik rolünde görevi halka teslim eder. Burada alınan kararların mecliste çoğunluğa sahip olan düşüncenin bütün toplumu gözetmesi bakımından önemlidir.

Mecliste büyük çoğunluğa sahip olan iktidarın, muhalefetin de görüşlerini dikkate alması açısından önemli hususları halka götürerek hakemlik yapmasını istemesi, ileride karşılaşılabileceği krizlerin engellenmesine yardımcı olacaktır. Böylelikle çıkarılmak istenen yasanın önemine göre iktidar, ileride karşılaşılabileceği sorunların sorumluluğunu tek başına üstlenmemiş olacaktır.

Karar almada halka verilen sorumluluk, siyasi hayatta halkın yönetimde söz sahibi olarak önemli görevler üstlenmesini de beraberinde getirir. Bu görev bilincinin oluşturulmasında referandumlar etkilidir. Çünkü halk, ülke geleceği için önemli konularda kendine başvurulduğunu ve bu sebeple ülke için değerli olduğunun bilincine varacaktır. Böylelikle halk temel siyasi problemlerde doğrudan görüş bildirecektir. Halkı danışman olarak kabul edilmesi ve son karar olarak görülmesi ülkenin geleceği için karar almada etkinleştirecektir.

Referandumun yukarıda sayılan sebeplerle karar alma aşamasında önemli yer tutmaktadır. Doğrudan demokrasinin uygulama alanı çok zor olduğu için ideal demokrasi biçimi olarak görülen yarı doğrudan demokraside referandumlar işte burada halka tam hâkimiyet verir. Ancak demokrasiyi uygulayan ülkeler ve yapısal özelliklerine göre bu anlam değişmektedir. Demokratik kültür oluşturmada önemli bir araç olarak kabul edilen referandumlar, halkın yönetimde etkinliğini arttırması bakımından gerekli bir araçtır.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE YAPILAN REFERANDUMLAR

3.1. 1961 Anayasası Referandumu

Türkiye’de ilk referandum, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası için yapıldı. 9 Temmuz 1961’deki halkoylaması ile 1961 Anayasası, yüzde 38.3 "hayır" oyuna karşılık, yüzde 61.7 "evet" oyuyla kabul edildi. 1961 Anayasası'nın halkoyuna sunulması incelenirken askeri müdahale ile anayasanın oylanması arasındaki süreç Milli Birlik Komitesi Dönemi ve Öntasarılar, Kurucu Meclis Dönemi ve 1961 Anayasası Referandumu olmak üzere üç bölümde ele alınabilir.

3.1.1. Milli Birlik Komitesi Dönemi ve Anayasa Tasarıları

3.1.1.1. Milli Birlik Komitesi Dönemi

1961 Anayasası referandumuna giden süreç, 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahale ile başlamıştır. Müdahaleyi yapan Milli Birlik Komitesi (*MBK*), 38 subaydan oluşan bir kuruldur. *MBK*, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kapatmış, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve iktidar partisi milletvekillerini tutuklamıştır” (Gözübüyük, 2003). Yapılan bu darbe giriminden sonra “*MBK*, 12 Haziran 1960'ta "1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun" başlığını taşıyan 1 sayılı kanunu kabul etmiştir” (Tanilli, 1976).

3.1.1.2. Anayasa Ön Tasarıları

Anayasa yapımı sürecinde *MBK*'ye sunulan iki farklı öntasarı söz konusudur. Bu ön tasarılarından birincisi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ikincisi ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışlıdır.

3.1.1.2.1. İstanbul ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ÖnTasarıları

MBK ile TSK “Başkumandanlığı, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığındaki bir bilim kuruluna yeni bir anayasa ön tasarısı hazırlamaları görevi vermiştir. İstanbul Bilim Komisyonu” (Soysal,1976) Onar Komisyonu (Ahmad,2007) gibi isimlerle de nitelenen kurul “18 Ekim 1960'ta ön tasarıyı hazırlayıp *MBK*'ye sunmuştur” (Tanör, 1997). “Bu tasarının en temel özelliği genel oya ve genel oyun

oluşturduğu kurumlara karşı derin bir güvensizliğe dayalı olmasıydı” (Soysal,1976). “Tasarı uzun ve ayrıntılı bir metindi.

Klasik ve sosyal haklara geniş yer vermekte bunları güvence altına almakta, anayasa yargısını getirmekteydi. Bunların yanında Devlet Şurası, Milli Savunma Şurası, TRT, Türkiye Milli Bankası gibi özerk kurumlar oluşturulmasını öngörmekteydi” (Tanör,1997). “Tasarı, siyasi partilerin demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarından olduğundan bahsetmekte ancak başbakan ve bakanların görevleri süresince parti meclis grupları ve parti genel kongreleri dışında parti çalışmalarına katılmalarını yasaklamaktaydı” (Soysal,1976). Genel olarak değerlendirildiğinde bu metin, yürütmeyi bölüp parçalayarak zayıf bir yönetim sistemi getirdiği ve siyasi partilerle ilgili hükümetlerin gerçekçi olmadığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir

İkinci taslak ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin (AÜSBF) hazırladığı 109 maddelik bir metindi. Bu metin de klasik ve sosyal haklara yer vermekte ve bunları güvence altına almakta, anayasa yargısı, yargı bağımsızlığı gibi düzenlemelere yer vermekteydi. Bununla birlikte bu metin, İstanbul tasarısı gibi genel oya ve siyasi partilere karşı güvensiz bir tutuma dayanmamaktaydı. İki tasarı arasındaki fark, yaklaşım açılarındaki farklılığından ileri gelmekteydi. İstanbul tasarısı, anayasa yapımının bilimsel niteliğini ön plana çıkarırken, “SBF komisyonu bu anayasanın sadece bilim işi değil aynı zamanda bir siyaset işi olduğunu ve bu gerekçeyle bir kurucu meclis oluşturulması gerektiğini savunmuştur” (Soysal,1976). İstanbul Bilim Komisyonunun hazırladığı tasarısı, tepki uyandırdığı ve çeşidi kesimlerce eleştirildiği için MBK kendi içinde bölünmeden önce anayasa yapma çalışmalarının mümkün olduğunca geniş bir temsile dayanan bir kurucu meclise yaptırılması gerektiğine karar vermiştir.

3.1.1.3. Kurucu Meclis Dönemi ve 157 Sayılı Kanun

Kurucu meclisin yasal dayanağı 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkilî Hakkında Kanun oluşturmaktadır. Bu kanunun 1. maddesine göre Kurucu Meclis, MBK ve bu kanuna göre kurulacak olan Temsilciler Meclisinden teşekkül eder. Temsilciler Meclisinin üyelerinin nasıl belirleneceği ise 13 Aralık 1960 tarih ve 158 sayılı Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu ile düzenlenmiştir. Temsilciler Meclisi genel oya dayanan bir meclis değildi. Temsilciler Meclisini oluşturacak olan illerin, siyasi partilerin ve barolar, esnaf kuruluşları, gençlik kuruluşları, işçi sendikaları, üniversite ve

yargı organları gibi çeşitli kuruluşların temsilcileri aşamalı bir biçimde seçilmekteydi. Temsilciler Meclisinde sadece iki siyasal partinin temsilcileri bulunmaktaydı. Bu partiler İsmet İnönü başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi ve Osman Bölükbaşı başkanlığındaki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi idi. Bununla birlikte Demokrat Parti temsilcilerine yer verilmemişti.

Bu temsil krizinin çözülmesi içinse 157 sayılı Kanunun 2'nci maddesiyle, Kurucu Meclisin Anayasa ile Seçim Kanunu'nu en kısa zamanda tamamlayacağını ve Kurucu Meclisin kabul edeceği Anayasanın halkoyu ile tasvip edildikten sonra kesinleşeceği hükme bağlanmıştır.

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de açılmış ve çalışmalarını 157 sayılı Kanunun 24, 31 ve 32'nci maddeleri uyarınca aralıksız ve süratli bir şekilde devam ettirmiştir. Temsilciler Meclisi kendi içinden 20 kişilik bir Anayasa Komisyonu seçmiştir. Bu komisyon anayasa tasarısını hazırlarken İstanbul bilim komisyonunun hazırladığı ön tasarımı "Etüd metni", AÜSBF tarafından hazırlanmış olan ön tasarımı ise "yardımcı metin" olarak kullanmıştır. "Bununla birlikte komisyon üyelerinin çoğunluğu AÜSBF taslağının öngördüğü sistemi desteklemekteydi. Bu nedenle komisyonun ortaya koyduğu metin İstanbul Bilim Kurulunun ön tasarısından çok AÜSBF'nin hazırladığı ön tasarıya yakındı" (Weiker, 1960).

157 sayılı kanunun 34'üncü maddesinde, "Kurucu Meclis, Anayasa ile Seçim Kanununun en geç 27 Mayıs 1961 tarihine kadar tamamlar. Bu süre bir defaya mahsus olmak üzere 15 gün uzatılabilir. Anayasa bu tarihe kadar yine tamamlanmış olmazsa 35'inci maddeye göre Temsilciler Meclisinin yerini alacak yeni bir Temsilciler Meclisi seçilir." hükmü yer almaktaydı. Kurucu meclis, hızlı bir şekilde çalışmalarını bitirmiş ve 27 Mayıs 1961 tarihinde, 15 günlük ek süre hakkım kullanmadan, 260 kabul oyu ve 2 çekimser oyla son metni kabul etmiştir (Tanör, 1997).

3.1.1.4. 1961 Anayasası Referandumu

157 sayılı Kanunun 2'nci maddesinde Temsilciler Meclisinin hazırladığı metnin halkoyuna sunulacağı öngörülmüştü. 35'inci maddede ise halkoylaması sonucunda Anayasa reddedilirse

her 100.000 nüfus için bir üye hesabıyla ve yeni Seçim Kanunu hükümlerine göre yeni bir Temsilciler Meclisi seçileceği hükme bağlanmıştı. Bu durumda halk tarafından seçilecek olan yeni Temsilciler Meclisi, eskisinin görev ve yetkilerini devralacak ve 36'ncı maddede belirtildiği üzere en geç 29 Ekim 1961'de yeni Anayasa göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevine başlamasını mümkün kılacak bir süre içinde kabul edecekleri Anayasa, Devlet Başkanı tarafından derhal yayımlanacaktı. Referandumun nasıl yapılacağı ise 28 Mart 1961 tarih ve 283 sayılı Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Kanunun 2'nci maddesinde seçme yeterliği bulunan her vatandaşın seçmen kütüğüne kayıtlı olmak şartıyla halkoyuna katılacağı hükme bağlanmıştır.

Kanunun 5'inci maddesinde, siyasi partilerin anayasa konusunda propaganda yapabilecekleri, 7'nci maddesinde, geçerli oyların yarısından çoğunun "Evet" olması halinde Anayasanın kabul edilmiş olacağı hükmü yer almaktaydı. Anayasanın referanduma sunulmasında uygulanacak esaslar, Yüksek Seçim Kurulu'nun 35 numaralı açıklamasıyla ortaya konmuştur. Bu açıklamanın 5'inci maddesine göre siyasi partiler Seçim Kanununda belirtilen seçim propagandası esaslarına uymak şartıyla Anayasa konusunda propaganda yapmakta serbest olacaklardı. Siyasi partilerin propaganda yapmaları açısından fiili bir yasak bulunmamasına rağmen fiili durum "Hayır" kampanyası için pek elverişli değildi. "Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Anayasaya "Evet" denilmesini, Demokrat Partinin devamı olan Adalet Partisinin sözcüleri ise Anayasaya "Hayır" denilmesini savunmaktaydı. Bununla birlikte, Adalet Partililer, bu propagandalarını dönemin şartları gereği üstü kapalı bir biçimde yapmak zorunda kalmışlardı" (Tanör, 1997).

9 Temmuz 1961 tarihinde halk, referandumu oylamak üzere sandık başına gitti. Yüksek Seçim Kurulu'nun Anayasanın Halkoyuna Sunulmasının Kesin Sonuçlarına İlişkin 19 Temmuz 1961 tarih ve 106 sayılı kararına göre, toplam seçmen sayısı 12.735.009, referanduma katılan seçmen sayısı 10.322.169, geçerli oy sayısı 10.282.561, "Evet" oyu verenlerin sayısı 6.348.191, "Hayır" oyu verenlerin sayısı ise "3.394.370" idi. Buna göre referanduma katılım oranı %81,05; "Evet" oylarının oranı %61,5; "Hayır" oylarının oranı %38,5 idi. 283 sayılı Kanunun ikinci maddesine uyarınca geçerli oyların yarısından fazlasının "Evet" olması halinde Anayasa kabul edilmiş olacaktı. "Evet" oylarının sayısı,

geçerli oyların yarısı olan 5.141.281 sayısını aştığından dolayı kurucu meclis tarafından 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiş olan Anayasa metni, Türk Milleti tarafından da kabul edilmiştir.

Bu anayasaya verilmiş olan "Hayır" oylarının oldukça yüksek sayılabilecek bir oranda olması, anayasa yapılırken “Demokrat Partinin (ve onun temsil ettiği kesimlerin) anayasa yapım sürecinden tamamen dışlanması ve anayasa aleyhinde görece (1982 Anayasasına kıyasla) daha serbest bir propaganda ortamı olması ile açıklanmaktadır” (Tanör,1997).

3.1.1.5. 1961 Anayasası Referandumunun Değerlendirilmesi

Bu referandum, bir anayasa metninin onaylanması söz konusu olduğu için konu açısından kurucu referandum kategorisine girmektedir. Bağlayıcılık açısından onay referandumu sınıfına girmektedir.

“Referandum yapan organ referandumun neticesi ile hukuken bağlı ise başka bir ifadeyle referandum sonucunun kabul olması referanduma sunulan metne hukuki geçerlilik kazandırıyor, ret durumunda metin yürürlüğe girmiyorsa onay referandumu söz konusudur” (Gül, 2000). 283 sayılı Kanunun 7’nci maddesinde, "Halkoylaması sonucu geçerli oyların yarısından çoğu "Evet" ise Anayasa Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur." denmektedir. Referanduma başvurulmasındaki yöntem açısından bakımından zorunlu referandumdur. Zira 157 sayılı Kanunun 2’nci maddesinin son fıkrasında, "Kurucu Meclisin kabul edeceği Anayasa, ancak halkoyu ile tasvip edildikten sonra kesinleşir." hükmü ile referanduma başvurulması zorunlu hale getirilmiştir. Bu referandumu halk başlatmadığı (halk pasif durumda olduğu), askeri müdahale sonucunda yönetimi ele geçiren “MBK, 157 sayılı kanun ile anayasanın referanduma sunulacağını öngördüğü için, referandum mekanizmasının harekete geçirilişi bakımından kontrollü referandumdur” (Gül, 2000). Oylamanın sonucunda anayasayı yapan elitlerin istediği sonuç (Anayasaya "Evet" denmesi) ortaya çıktığı için yönetici elitin tutumu bakımından egemen güç lehinde referandumdur.

1961 Anayasası referandumunun, plebisit niteliğindeki bir halkoylaması olduğu söylenebilir. Çünkü anayasa metni hazırlanırken halkın katılımı sınırlandırılmış, “anayasa kabulüne karşı propaganda yapılması "görece" serbest bırakılmış olsa da bir

parti kapatılmış ve bu partinin serbestçe kamuoyu oluşturması engellenmiştir” (Gözler,1988).

3.2. 1982 Anayasası Referandumu

3.2.1. Milli Güvenlik Konseyi Dönemi (Geçiş Rejimi)

12 Eylül 1980 tarihinde “Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), askeri bir müdahale ile Türkiye'nin yönetimine el koymuştur” (Sabuncu,2002). “Askeri rejimin hukuki yapılanışına dair üç önemli düzenlemeden söz edilebilir” (Tanör, 2000).

Bunlardan birincisi 25 Eylül 1980 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü ‘dür. Bir meclis içtüzüğü gibi yazılmış olan bu metinle MGK, Meclisi ve Hükümeti dağıtmıştır.İkinci önemli düzenleme, askeri rejimin (*geçiş rejiminin*) temel hukuki çerçevesini oluşturan, "Geçici Anayasa" olarak da nitelendirilen, 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'dur.

Bu Kanunun 2'nci maddesinde; 1961 Anayasasının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tanıdığı görev ve yetkilerin 12 Eylül 1980'den itibaren MGK tarafından, Cumhurbaşkanına verdikleri yetkilerinse MGK Başkanı tarafından yerine getirileceği, 6'ncı maddesinde; MGK bildiri, karar ve kanunlarından 1961 Anayasası'na uymayan hükümlerinin anayasa değişikliği, yürürlükteki kanunlara uymayanlarının ise kanun değişikliği sayılıp yürürlüğe gireceği hükme bağlanmıştır. Söz konusu bildirimlerden anlaşılacağı üzere MGK, bu Kanunla yasama ve yürütme yetkilerini ve anayasada değişiklik yapma yetkisini kendinde toplamıştır.

Askeri rejimin kuruluş ve işleyişiyle ilgili üçüncü önemli düzenleme ise 12 Aralık 1980 tarih ve 2536 sayılı Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun'dur. Bu Kanunun 2'nci maddesinde, "Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak halkoyuna sunulacak yeni Anayasada yer alacak hükümlere göre teşekkül edecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayıncaya kadar Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve üyelerinin görevleri, yetki ve sorumlulukları rütbe süreleri ile hizmet sürelerine ve yaş hadlerine bakılmaksızın devam eder." denilmektedir. Bu hükümlerle, bir kurucu meclisin oluşturulacağı ve bu meclisin yapacağı yeni anayasanın halkoyuna sunulacağı belirlenmiş, ayrıca MGK görev süresi bakımından sınırlamıştır. Bu sınır Türkiye Büyük

Millet Meclisi'nin fiilen göreve başladığı tarih olarak belirlenmiştir. Bu tarih de 1982 Anayasası ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı'nın oluştuğu 7 Aralık 1983'tür.

3.2.2. Kurucu Meclis Dönem

Kurucu Meclisin yasal dayanağı 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun idi. Kurucu Meclis, MGK (askeri kanat) ve Danışma Meclisi (DM-sivil kanat) olmak üzere iki kanattan oluşmaktaydı. “Danışma Meclisi, 160 üyeye sahipti. Bunların 120'si her ilden valilerce önerecek üç aday arasından, 40'ı doğrudan MGK tarafından seçilmekteydi. Böylece DM'nin tüm üyeleri doğrudan veya dolaylı olarak MGK tarafından belirlenmekteydi” (Sabuncu, 2002). Kurucu Meclisinin iki kanadı arasında bir eşitlik ilişkisi değil bir ast-üst ilişkisi bulunmaktaydı. “Kanunlar ve anayasa yapımı konusunda son söz MGK tarafından söylenmekteydi ve DM üyeleri meclisinin adından da anlaşılacağı üzere sadece "danışman" konumunda idiler” (Tanör, 1997).

DM üyeleri hakkında getirilen önemli sınırlamalardan birisi de, "Üyelik Şartları" başlıklı dördüncü maddenin (g) bendiyle belirlenmiş olan, " 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak." hükmüdür. Ayrıca DM üyeleri ilk genel seçimde bir partiden kontenjan adayı gösteremeyeceklerdi (Md.31). Bu hükümle, siyasi partilerin danışmanlar üzerindeki etkileri engellenmek istenmişti. DM'nin açılışından bir hafta önce de 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun ile bütün siyasi partiler kapatılmıştır. Danışma Meclisi ilk toplantısını 23 Ekim 1981'de yapmıştır. Anayasa taslağı ve metninin oluştururken hazırlık görevi DM'nin, tasarıya ilişkin son sözü söyleme yetkisi ise MGK'nındı.

‘DM Genel Kurulu ilk iş olarak kendi üyeleri arasından, anayasa taslağını hazırlamak üzere, 15 kişiden oluşan bir Anayasa Komisyonu seçti.’ Komisyon, yüksek mahkemeler, sendikalar, meslek kuruluşları gibi çeşidi kurum ve kuruluşlardan anayasa konusundaki görüşlerini aldıktan sonra kendi taslağını oluşturmuş ve hazırladığı metni, 17 Temmuz 1982'de DM'ye sunmuştur (Gözübüyük, 2003).

“Bu taslak basında ve DM genel kurulunda eleştirilere uğradı. Bunun üzerine MGK 70 no'lu kararı açıkladı” (Tanör, 1997). Bu kararın 1/b-3 no'lu maddesinde, "Anayasa üzerinde görüş ve önerilerin yukarıdaki çerçeveye içerisinde açıklanmasında münhasıran

Anayasa taslağının geliştirilmesi maksadı içinde kalınacak, Anayasa'nın halkoylamasında, halkın vereceği reyın nasıl olması gerekeceği hususunda etki yapacak herhangi bir telkinde bulunulmayacak ve yasaların suç saydığı diğer haller dikkate alınacaktır" denilmek suretiyle yeni anayasa üzerinde tartışma alan büyük ölçüde kısıtlanmıştır. DM'de Anayasa taslağı üzerine görüşmeler 4 Ağustos 1982'de başladı. İlk tur görüşmeleri 18 Eylül 1982'de bitti. 23 Eylül 1982'de, ikinci tur görüşmeleri sonucunda yapılan oylamada 120 kabul, 7 ret ve 12 çekimser oyla taslak metni DM'de kabul edildi. Daha sonra taslak metni MGK'ye gönderildi. MGK, metinde önemli değişiklikler yaptı ve 19 Ekim 1982'de anayasa tasarısını kamuoyuna açıkladı.

3.2.3. 1982 Referandumunun Değerlendirilmesi

1961 Anayasa referandumu için yapılan değerlendirme, neredeyse aynen 1982 Anayasası referandumu için de geçerlidir. Yeni bir anayasanın onaylanması hakkında olduğu için kurucu referandumdur.

Referanduma başvurusundaki usûl bakımından zorunlu referandumdur. 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun'un Anayasanın kabulü, Halkoyuna sunulması ve kesinleşmesi başlıklı 26'ncı maddesinin iki ve üç numaralı bentleri şöyledir: "2. Milli Güvenlik Konseyince kabul edilen Anayasa, Halkoyuna Sunuluş Kanunu hükümlerine göre halkoylamasına sunulur.

3. Halkoylaması sonucu kabul edilen Anayasa kesinleşir. "Bu hükümlerden de anlaşılacağı gibi Anayasanın kesinleşmesi için referanduma gidilmesi zorunlu bir düzenleme olarak yer almaktadır.

Bağlayıcılık açısından onay referandumu sınıfına girmektedir. 2707 sayılı Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun'un 11'inci maddesinin son fıkrasında "Muteber oyların yarısından fazlası (Kabul) ise, Anayasa Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur." denmektedir. Burada Anayasanın kabul edilerek kesinleşmesi referandumun sonucuna bağlandığı için onay referandumudur. Referandumu başlatan organ halk değil MGK olduğu için referandum mekanizmasının harekete geçirilişi bakımından kontrolü referandum sınıfına girmektedir. Anayasa metnini hazırlayanların istediği yönde (anayasanın kabulü yönünde) bir sonuç doğurduğu için, egemen güç lehinde referandum sınıfına girmektedir.

1982 Anayasası referandumuyla ilgili yapılabilecek bir başka değerlendirme de 1961 Anayasası referandumu gibi bir plebisit özelliği taşıdığıdır. Buna gerekçe olarak anayasanın geçici l'inci maddesi gösterilmektedir. Bu maddede "Anayasanın halkoylaması sonucu Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanıya tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır." hükmü yer almaktadır. Parla'ya göre l'inci madde; "Aynı zamanda devlet başkanı olan Milli Güvenlik Konseyi Başkanı'nın 7 yıl için Cumhurbaşkanı olmasını, bir oldu-bitti şeklinde halkoyuna sunan ve bu niteliğiyle bir referandum değil, bir plebisit özelliği taşıyan bir maddedir" (Parla, 1991). Daha önce de değinildiği gibi referandumda bir metin üzerinde olumlu veya olumsuz tercihte bulunulurken, plebisite gidilmesinin nedeni siyasi iktidarın izlediği politikalara veya yürütmenin başına şahsına veya siyasetine güvenoyu verilmesinin sağlanmasıdır. Ayrıca, referandumlarda halkoyuna sunulan metinde konunun sınırlandırılmış olması ve tek bir sorunun halkoyuna sunulması beklenir. Çünkü iki veya üç farklı sorunun paket halinde referanduma sunulduğu durumlarda seçmeni kerhen oy vermeye itecek nedenlerin varlığından bahsedilebilir. Referandumlarda seçmenleri ikilemede bırakacak soruların sorulması demokratik bir uygulama değildir.

Referandumun amacı, tartışmalı olan belirlenmiş bir sorunun kamuoyunda özgürce tartışılmasından sonraki aşamada seçmenlerin bu konuda oluşan özgür iradesinin ne yönde olduğunu belirlemektir (Şahbaz, 2006). 1982 Anayasasının bu ölçütlere de uymadığı görülmektedir. MGK'nın 70 no'lu kararıyla getirdiği ve kamuoyunun özgürce oluşmasını yasaklanması, oylamanın reddedilmesi halinde askeri rejimin süreceği yönündeki kuvvetli izlenim, Anayasanın halkoyuna sunulması ile MGK Başkanının Cumhurbaşkanı seçilmesi ve MGK üyelerinin Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olmasının birleştirilmesi bu halkoylamasının referandumdan çok plebisit olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

3.3. Eylül 1987 Referandumu

Siyasi iktidarın bir türlü sağlanamadığı Türkiye'de darbecilerin yönetime el koyması için bütün şartlar oluşturulmuştu. Kendine gerginliklerden vazife çıkaran Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 günü kanlı bir darbe gerçekleştirerek demokrasiyi askıya aldı.

Darbeden sonra siyasi parti liderlerini gözetim altına alan cunta yönetimi siyasi parti genel merkez yöneticilerine 10 yıl, il ve ilçe yöneticilerine ise 5 yıl siyaset yasağı getirdi. Siyaset yasağına rağmen 1983 yılında kendi partisini kuran liderler perde arkasından partilerini yönetmeye devam etmesi siyaset yasağının toplumda tartışılmasına zemin oluşturdu. Bu tuhaf tabloyu da halk ortadan kaldırdı. 6 Eylül 1987 günü siyasi yasakların kalkması için referandum yapıldı. Yapılan referandumda 75 bin oy farkı ile 'Evet' çıktı ve yasaklar kaldırılmış oldu. Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit'in önündeki yasaklar kalkmış oldu.

Referandumda Evet çıkmasından sonra geçici 4. Madde yürürlükten kalktı. Bülent Ecevit Demokratik Sol Parti'nin, Alparslan Türkeş Milliyetçi Hareket Partisi'nin, Necmettin Erbakan ise Refah Partisi'nin genel başkanı oldu. Bu referandumun en önemli sonucu ise Özal'ın baskın seçim kararı oldu. 29 Kasım 1987' de yapılan erken seçimlerde oyları yüzde 36 ya düşse de tekrar tek başına iktidara gelmeyi başardı.

3.3.1. 3361 Sayılı Kanun

6 Eylül 1987'de yapılan referandum, 12 Eylül döneminde 5-10 yıl süreyle siyaset yasağı getirilen eski siyasetçilerin siyasi yasaklarının kaldırılması konusunda yapılmış bir referandumdur. Bu referandum, 1982 Anayasası döneminde yapılan ilk referandumdur. En önemli özelliği ise temel hak ve özgürlükler alanında yapılan bir referandum olmasıdır.

1982 Anayasası'nın geçici 4'üncü maddesinde eski siyasi liderler için getirilen siyasi yasaklar askeri rejimin sona ermesiyle birlikte pratikteki etkilerini kaybetmeye başladı. Bazı partiler, biri emanetçi diğeri doğal olmak üzere çifte başkana sahiptiler. Fiili durumun hukukileşmesi için yasakların kalkması gerekmekteydi. Cumhurbaşkanı Kenan Evren ilke olarak buna karşı görünmüyordu (Tanör, 1997).

28 Eylül 1986 tarihinde yapılan ara seçimlerde sonra Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Anayasa'nın geçici 4'üncü maddesinin kaldırılması için bir anayasa değişikliği teklifini imzaya açmıştı. Turgut Özal'ın yasakların kaldırılması teklifi karşısında ilk tutumu olumsuzdu. Özal, Anavatan Partisi 2'nci Olağan Kongresi'nde yasakların kaldırılmasının istenmesini anarşi özlemciliği olarak gördüğünü söylemişti. Bununla birlikte, yasakların kaldırılması yönündeki kamuoyu baskısına fazla dayanamayan Özal, Doğru Yol Partisi

ve Kenan Evren ile anayasa değişikliği paketi ve referandum konusunda prensipte anlaştılar.

“Turgut Özal ve 199 milletvekili tarafından verilen anayasa değişikliği teklifi, Mecliste görüşülerek 3361 sayılı Kanun olarak kabul edildi” (Tanör, 1997). 3361 sayılı kanun ile 1982 Anayasasının dört maddesinde (67, 75, 175 ve geçici 4'üncü maddelerde) değişiklik yapılması öngörülüyordu. “Bu değişiklikler, seçmen yaşının 21 yaşın doldurmuş olma yerine 20 yaşına girmiş olma yönünde değiştirilmesi (m. 67), milletvekili sayısının 400'den 450'ye çıkarılması(m.75), anayasa değişikliği yönteminde nispi bir kolaylaştırma. 175) ve 12 Eylül 1980 öncesinde siyaset yapanlara siyaset yasağı getiren geçici 4'üncü maddenin kaldırılması idi” (Şahbaz, 2006).

3361 sayılı Kanunun en çok tartışılan tarafı 4'üncü maddesiyle getirilen düzenlemeydi. Bu düzenlemede, Anayasanın geçici 4'üncü maddesiyle ilgili özel bir uygulama öngörülmekteydi. 3361 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinde;

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının geçici 4'üncü maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bu hükmün onaylanarak yürürlüğe girebilmesi için halkoyuna sunulması zorunlu olup, halkoylaması, Anayasanın 175'inci maddesinin bu Kanunla değişik hükümlerine göre yapılır” hükmü yer almaktaydı. Anayasanın 175'inci maddesi değişiklik öncesinde Cumhurbaşkanına ihtiyari referanduma gitme yetkisi vermekteydi. 3361 sayılı Kanunun 4'üncü maddesiyle Kanunun kendi içinde iki farklı düzenleme getirdiği söylenebilir. Burada; 67, 75 ve 175'inci maddeler için değişiklik öncesi 175'inci madde hükümlerinin uygulanacağım, yani bu maddeler için sadece ihtiyari referanduma gidebileceğini öngörülürken, geçici 4'üncü maddenin yürürlükten kaldırılması için zorunlu referandum öngörülmekteydi (Şahbaz,2006).

3361 sayılı Kanun 17 Mayıs 1987 tarihinde kabul edildi. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 90 üyesi, geçici 4'üncü maddenin kaldırılmasının zorunlu referandum şartına bağlanmasının Anayasa'nın 104, 175 ve geçici 9'uncu maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açtı.

Anayasa Mahkemesi, 18 Haziran 1987 tarih,1987/9 esas ve 1987/15 karar sayılı kararında, iptal istemini yetkisizlik gerekçesiyle reddettiğini bildirdi. Anayasa Mahkemesi ret gerekçesinde;

"Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini belirleyen Anayasanın 148'inci maddesinde, anayasa değişikliğine ilişkin yasaların esas yönünden denetimine yer verilmediği gibi, bunların biçim yönünden denetimleri de; teklif ve oylama çoğulculuğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlı tutulmuştur. İptal istemi bu sınırlı sebeplerden herhangi birine ilişkin bulunmadığı sürece, davanın dinlenmesi olanağı yoktur. Dava dilekçesinde ileri sürülen hususlar, Anayasanın 148'inci ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 21 inci maddesinde sayılı ve sınırlı olarak belirlenen şekil bozukluklarından değildir. Bu itibarla işin esasına girilmeden yetkisizlik nedeniyle davanın reddine karar verilmesi gerekir." denilmiştir.

3.3.2. 6 Eylül 1987 Referandumunun Değerlendirilmesi

Bu referandum kurucu (anayasa), zorunlu, onay, kontrollü, egemen güç aleyhinde referandum kategorisine girmektedir. Bu referandum bir kurucu (anayasa) referandumdur. Çünkü 3361 sayılı Kanun ile Anayasa'nın dört maddesinin değiştirilmesi halkoyuna sunulmuştur. Bu maddelerden birisi de Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki 175'inci maddedir.

Bu referandum, zorunlu referandumdur. 3361 sayılı kanunun 4'üncü maddesinin ikinci fıkrasında; "Bu hükmün onaylanarak yürürlüğe girebilmesi için halkoyuna sunulması zorunlu olup, halkoylaması, Anayasanın 175'inci maddesinin bu kanun ile değişik hükümlerine göre yapılır." denilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu hüküm hakkında Anayasa Mahkemesi'nde bir iptal davası açılmış ancak bu dava yetkisizlik gerekçesiyle reddedilmişti. Dolayısıyla referanduma gidilmesinde bu maddenin hükmü uygulandığı için referandum zorunlu referandum kategorisine girmektedir.

Bu referandum bir onay referandumudur. Anayasanın 3361 sayılı kanunla değişik 175'inci maddesinin 6'ncı fıkrasıyla getirilen; "Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir" hükmüyle, 3376 sayılı Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanunun 8'inci maddesinin üçüncü fıkrası ile getirilen; "Geçerli oyların yarısından çoğu "Evet" ise, Anayasa değişikliği Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur" hükümleri referandumun onay niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Bu referandum şeklen kontrollü bir referandumdur. Yani referandumun başlatılması yönünden seçmenler aktif değil, pasif bir konumdadır. Referandumu başlatabilecek olan organ ise belli sayıda milletvekilidir. Zira Anayasanın 175'inci maddesinin l'inci fıkrasıyla "Anayasanın değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir." hükmü getirilmiştir. Bununla birlikte, Turgut Özal'ın ve diğer Anavatan Partililerin anayasa değişikliğini başlatırken kamuoyundan baskısından etkilendikleri göz önüne alındığında, şeklen kontrollü olan bu referandumun öz itibariyle kontrolsüz olduğu ileri sürülebilirse de, "Tanör'e göre, bu oylamaya gidilmesi bir taktikti. Turgut Özal ve arkadaşları, karşı çıkamadıkları af kararının Meclisin aldırıp kesin sonucu referanduma bırakarak referandum sonrasında yasakların kaldırılması aleyhine bir sonuç çıkacağı ve geçici 4'üncü maddenin kaldırılmayacağı beklentisi içindeydiler" (Tanör, Yüzbaşıoğlu, 2001). Bu açıdan bakıldığında bu halkoylaması kontrollü referandum sınıfına girmektedir.

Son olarak bu referandumun egemen güç aleyhinde bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi egemen güç aleyhinde referandumda, referandumu başlatanların (yönetici elit-siyasi iktidar devlet başkanı) istediğinin tersine bir sonuç çıkmaktadır. Bu referandumda da, referandumu başlatan Turgut Özal ve 199 arkadaşı, referandum kampanyası boyunca yasakların kalkmasına "Hayır" yönünde propaganda yapmışlardır. Ancak referandumun sonucu, çok küçük bir farkla da olsa onların isteklerinin tersi yönde gerçekleşmiştir. 6 Eylül 1987 referandumuyla ilgili olarak en çok eleştirilen husus bu referandumun temel hak ve özgürlükler hakkında yapılmış olmasıdır. Burada, siyasi hakların kullanılmasının engellenmesinin kaldırılması, referandumun sonucuna bağlanmıştır. Bu ise demokratik olmayan bir anlayışı yansıtmaktadır. Referandumun sonucu eski siyasetçiler için olumlu olsa da, temel hak ve özgürlüklerin referanduma sunulması çağdaş demokrasi ilkeleriyle hiçbir şekilde bağdaşmayan bir uygulamadır.

3.4. 25 Eylül 1988 Referandumu

Türkiye'nin dördüncü kez önüne getirilen halkoylaması sandığının konusu ise Anayasa'nın 127. maddesindeki yerel seçimlerin bir yıl erkene alınıp alınmaması oldu. Bu halkoylaması, 25 Eylül 1988'de yapıldı. Seçmenlerin yüzde 65'i "hayır", yüzde 35'i "evet" oyu kullandı. Böylece yerel seçimlerin erkene alınması için Anayasa'nın 127.

maddesindeki değişiklik kabul edilmedi ve 13 Kasım 1988 olarak öngörülen erken yerel seçim yapılmadı.

3.4.1. 3467 Sayılı Kanun

3394 ve 3420 sayılı kanunlarla anakent belediyelerinde tek liste düzenlenmesini ve yerel seçimlerin 1998 Ekim ayında yapılmasını öngören hükümler getirilmişti. Anayasa Mahkemesi, bu hükümleri iptal etti. Bu iptal kararının sonucunda, yerel seçimler en erken 1989 Martında yapılabilecekti. Anavatan Partisi bu karara karşı bir anayasa değişikliği girişiminde bulundu. Bu değişiklik 3467 sayılı kanunla yapılacaktı. Bununla seçimlerin 13 Kasım 1988'de yapılması amaçlanıyordu. Ayrıca Anayasanın yerel seçimlerle ilgili "beş yılda bir yapılır" hükmünün yanına, bu sürenin bir yıl kısaltılabilmesi mümkün kılacak bir değişiklik de teklif içinde yer almaktaydı. Bu referandumda "Evet" oyları "Hayır" oylarını geçerse, yerel seçimler "13 Kasım 1988'de, bunun tersi bir sonuç ortaya çıkarsa dört ay gecikmeyle 26 Mart 1989'da yapılacaktı" (Tanör, Yüzbaşıoğlu, 2001).

Türkiye Büyük Millet Meclisi bu sırada tatildehydi. Anayasa değişikliğini görüşmek için toplantıya çağrıldı. Meclis 2 Ağustos 1988'de toplandı. Anayasa değişikliğine Sosyal Demokrat Halkçı Parti ret oyu verdi. Doğru Yol Partisi oylamalara katılmadı, ikinci turda Anavatan Partisi'nin 284 oyuyla değişiklik kabul edildi. Ancak değişiklik için verilen kabul oyu üye tamsayısının 3/5'i ile 2/3'ü arasında kaldığı için, Anayasanın 175'inci maddesinin 4'üncü fıkrası gereği cumhurbaşkanının önünde iki seçenek vardı.

Cumhurbaşkanı ya kanunu meclise geri gönderecek ya da referanduma sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlayacaktı. "Cumhurbaşkanı Evren, ikinci yolu tercih etti. 3467 sayılı kanun, 13 Ağustos 1988'de halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlandı" (Tanör, 1997).

3.4.2. 25 Eylül 1988 Referandumunun Değerlendirilmesi

Bu referandum tali kurucu (anayasa), zorunlu, onay, kontrollü, egemen-güç aleyhinde referandum nitelikleri taşımaktadır. 3467 sayılı kanunla kabul edilen anayasa değişikliğinin halkoyuna sunulması söz konusu olduğu için anayasa referandumudur.

Zorunlu referandumdur. Çünkü mecliste yapılan oylamada kabul oyu üye tamsayısının 3/5'i ile 2/3'ü arasında kalmıştı(284 Evet-%63). Anayasa'nın 175'inci maddesinin 4'üncü

fikrası gereği Cumhurbaşkanının önünde iki seçenek vardı. Cumhurbaşkanı ya kanunu meclise geri gönderecek ya da referanduma sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlayacaktı. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı kanunu meclise geri göndermediği takdirde referanduma gidilmesi zorunluydu.

Onay referandumudur. Anayasanın 3361 sayılı kanunla değişik 175'inci maddesinin 6'ncı fıkrasıyla gönderilen; "Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yansından çoğunun kabul oyu olması gerekir" hükmüyle, 3376 sayılı Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanunun 8'irici maddesinin üçüncü fıkrası ile getirilen; "Geçerli oyların yansından çoğu "Evet" ise, Anayasa değişikliği Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur" hükümleri referandumun onay niteliğinde olduğunu göstermektedir. Kontrollü bir referandumdur. Yani referandumun başlatılması yönünden seçmenler aktif değil, pasif bir konumdadır.

Egemen güç aleyhinde bir referandumdur. Yukarıda da belirtildiği gibi egemen güç aleyhinde referandumda, referandumu başlatanların (yönetici elit-siyasi iktidar-devlet başkan) istediğinin tersine bir sonuç çıkmaktadır. Bu referandumda referandumu giden süreci başlatan Turgut Özal, istemediği bir sonuçla karşılaşmıştır. Zira referandumda anayasa değişikliğinden çok Özal'ın iktidarı oylanmış yani halkoylaması bir nevi güven oylamasına dönüşmüştür.

3.5. 21 Ekim 2007 Referandumu

21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandum, Türkiye'de yapılan beşinci referandumdur. Bu referandum, Anayasa Mahkemesinin çok tartışılan kararı sonrasında, 11'inci cumhurbaşkanını seçmesi pratikte imkânsız hale gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği, 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la getirilen anayasa değişikliği konusunda yapılmıştır.

3.5.1. 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Krizi

21 Ekim referandumunun temel sebebinin 2007'de yaşanan cumhurbaşkanı seçimi krizi olduğu söylenebilir. 16 Mayıs 2007'de görev süresi dolmuş olan 10'uncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçilememiştir. 11'inci cumhurbaşkanı seçiminin zamanında yapılamamasının nedeni, cumhurbaşkanı seçiminde

toplantı yeter sayısı olarak ‘‘Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun gerektiği şeklindeki görüşlerin Anayasa Mahkemesinin 1 Mayıs 2007 tarihli kararıyla onaylanmış olmasıdır’’ (Eroglu, 2007).

3.5.1.1. Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesinde Ortaya Atılan Sorun

‘‘Cumhurbaşkanı seçimi için toplanan mecliste toplantı yetersayısının üye tamsayısının üçte ikisi olması gerektiği görüşünü ilk ortaya atan kişi Ali İhsan Karacan’ dır’’ (Eroglu, 2007).

1 ‘‘Aralık 2006 tarihli *Dünya* gazetesinde yayınlanan "Köşk Seçiminde Anayasadaki Püf Nokta" başlıklı makalesinde’’ (Karacan, 2006).

"Öncelikle belirtmem gerekir ki Cumhurbaşkanı seçimi aynı zamanda hem politik hem de hukuksal bir süreç Anayasanın getirdiği hukuksal çerçeve politik sürecin de bir kısmını oluşturuyor. Anayasanın Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili 102'nci maddesi konuyu başarılı bir biçimde düzenlemediği gibi tereddütler de yaratmaktadır." dedikten sonra Anayasanın cumhurbaşkanı seçimine ilişkin 102'nci maddesinde toplantı ve karar nisabı ayrımı yapılmadığını savunmuştur. Daha sonra Yargıtay Eski Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun da savunacağı şu görüşü ortaya atmıştır:

Anayasa bu konuyu açıklıkla düzenlemediği için kanımca ilk iki toplantının yapılabilmesi üçüncü toplantının ön şartıdır. İlk iki toplantı yeter nisap ile (yani üye tam sayısının en az üçte ikisi yâda bunu bir fazlası ile) açılıp oylamadan Anayasanın aradığı yeter sayısı (ani bir adayın üye tam sayısının en az üçte ikisinin oyunu alması) ile sonuç alınmadığı görülmedikçe üçüncü toplantıya geçilemez (Karacan, 2006).

Savunduğu bu kuralın Turgut Özal'ın seçiminde uygulanmadığının farkında olan Karacan, ‘‘Bunun yaratacağı politik sorunlar 1989'a kıyasla kaldırılamayacak kadar ağır ve büyüktür. Bunun altında önce AKP'nin kalma olasılığı daha yüksektir.’’ demek suretiyle bu yorumun siyasi gerekçelerle uygulanması gerektiğini savunmuştur (Eroglu, 2007).

Cumhurbaşkanı seçimi öncesinde Karacan tarafından dillendirilen fakat o dönemde pek de yankı bulmayan bu görüş 26 Aralık 2006 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ‘‘AKP Tek

Basma Seçemez’’ başlıklı makalesinde Sabih Kanadoğlu tarafından tekrarlanınca büyük yankı uyandırdı (Kanadoğlu, 2006). Cumhurbaşkanı Adalet ve Kalkınma Partisinin çoğunluğunu oluşturduğu bu Meclisin değil yeni Meclisin seğmesinin daha meşru olacağının savunan Kanadoğlu, özet olarak cumhurbaşkanı seçimi için yapılacak ilk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu aranması gerektiğini, oylamaya en az 367 milletvekili katılmamışsa birinci oylamanın yapılmamış sayılacağını, bu nedenle de ikinci ve üçüncü oylamaya geçilemeyeceğini savunmuştur. Daha sonra, iktidarın üçüncü turda salt çoğunlukla cumhurbaşkanı seğerse ne olacağı sorusunu sorup bu soruyu şu şekilde cevaplamıştır:

'TBMM'nin bu biçimdeki saptaması bir TBMM kararı niteliğindedir. TBMM kararları genel olarak, Anayasa Mahkemesi'nin denetlemesi dışında olmasına rağmen bu karar anayasa hukuku kapsamında, içtüzükte hüküm bulunmadığından "içtüzük ihdası" niteliği taşıyor ve denetime bağlıdır. Anayasaya aykırı biçimde yapılan böyle bir seçimin iptali zorunlu olacaktır" (Kanadoğlu, 2006).

Bu cümleden de anlaşılacağı gibi Kanadoğlu, Meclisin ilk iki turda üçte iki karar çoğunluğuna ulaşamayarak(en az 367 üye) üçüncü turda salt çoğunlukla cumhurbaşkanı seçmesi halinde bunun anayasaya aykırı eylemli bir içtüzük değişikliği niteliği taşıyacağını ve Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi gerektiğini savunmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin içtihatlarına göre eylemli içtüzük değişikliği Meclisin yürürlükteki içtüzük hükümlerine ve anayasaya aykırı bir karar vermesi halinde ortaya çıkar.

Bu durumda ‘‘Anayasa Mahkemesi, işlemin isminden bağımsız olarak meclis kararını kendi denetim alanı içinde görmektedir’’ (Göztepe, 2007).

Sabih Kanadoğlu'nun bu iddiası, önde gelen anayasa hukukçularının bu konuda ikiye ayrılmasına neden oldu. Bazı hukukçular bu yorumun hukuki olmaktan çok siyasi olduğunu söylemişlerdir. Kanadoğlu'nun iddiasına karşı çıkan hukukçuların öne çıkardıkları temel noktalar şunlardır:

- a. 1982 Anayasası'nın 96'ncı maddesi özel bir toplantı yetersayısı öngörmemektedir. Maddede sözü edilen "başkaca hükümler" Anayasanın değişik maddelerinde sadece karar yetersayısı için öngörülmüştür. Özel karar yetersayılarının

öngörüldüğü oylamaların tamamı 96'ncı maddede belirtilen üye tamsayısının en az 1/3'ü ile açılan oturumlarda yapılmaktadır(Göztepe,2007).Bu nedenle ilk iki toplantıda üye tamsayısının 2/3 çoğunluğu değil, 96'ncı maddede belirtildiği gibi üye tamsayısının 1/3 çoğunluğu aranacaktır.

- b. Cumhurbaşkanı seçiminde ilk iki turda üye tamsayısının en az 2/3'ünün oylamaya katılmasının aranması “nitelikli toplantı yetersayısı” aranması anlamına gelmektedir Böyle bir kavram anayasa hukukunda olmadığı gibi bu görüşün şimdiye kadar parlamento hukuku ve anayasa hukuku hakkında yazılmış eserlerin hiçbirinde yer almamış olması bu yorumun hukuki gerekçelerden çok siyasi gerekçelere dayandığını göstermektedir (Eroğul, 2007).
- c. Cumhurbaşkanı seçimi bir meclis kararıdır. Anayasa Mahkemesinin meclis kararları üzerindeki denetimi sınırlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesi, hukuki niteliği itibariyle bir parlamento kararı olan İçtüzük ‘ten başka Anayasa'nın 85'inci maddesinde sayılan yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliğin düşmesine ilişkin kararlar denetleyebilir. Anayasa Mahkemesi, zaman zaman "eylemli iç tüzük değişikliği" adı altında meclis kararlarını denetliyorsa da cumhurbaşkanı seçiminde içtüzüğe aykırılık söz konusu değildir. Zira İçtüzüğün 12'inci maddesi zaten yeni bir kural getirmemiş sadece “Anayasanın 102'nci maddesine gönderme yapmıştır. Dolayısıyla Meclisin cumhurbaşkanı seçimine dair kararın eylemli olarak İçtüzüğün 12 'inci maddesini değiştirmesi mümkün değildir” (Uluşahin, 2007).

3.5.1.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 11'inci Cumhurbaşkanı Seçme Girişimi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Danışma Kurulu'nun 24 Nisan 2007 tarih ve 220 sayılı önerisiyle “Genel Kurul'da cumhurbaşkanı seçimi için yapılacak oylamaların tarihleri belirlenmiştir. Öneride ilk oylamanın 27 Nisan Cuma, ikincisinin 2 Mayıs Çarşamba, üçüncüsünün 9 Mayıs Çarşamba ve son turun 15 Mayıs Salı günü yapılması öngörülmüştür” (Göztepe, 2007).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 27 Nisan 2007 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimi ilk tur oylamasını yapmak üzere toplanmıştır. Meclis Başkanı Bülent Arınç, toplantı yetersayısının sağlandığını belirterek birleşimi açmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi adına söz alan Grup Başkan Vekili Kemal Anadol, Meclis'in toplantı yeter sayısının ilk iki turda öngörülen karar yetersayısı olan 367 olması gerektiğini söyleyerek Genel Kurul'da bu sayıda milletvekilinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi için yoklama yapılması talebinde bulunmuştur. Arınç buna gerek olmadığını zira toplantı yeter sayısının sağlandığını söylemiştir. Anadol'un talebi üzerine İçtüzüğün 63'üncü maddesine göre usul tartışması başlatılmıştır. Aleyhte söz alan Anadol, ilk iki turda en az 367 milletvekilinin Genel Kurul'da hazır olması gerektiği yönündeki görüşlerini tekrar ettikten sonra,

"Eğer, böyle bir yola gidilmezse, göz kararıyla 376'nın burada olduğu veya 184'ün burada olduğu gibi bir muameleyle karşılaşsak, arkadaşlar, bu, hukuken büyük bir Anayasa ihlalidir, hukuk ihlalidir önce, sonra Anayasa ihlalidir, sonra İçtüzük ihlalidir. Dolayısıyla, yapılacak her işlem geçersizdir, yapılacak her oylama geçersizdir ve bundan doğacak sorumluluklar, bize ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne ait değildir. Elbette, uyarılarımız dinlenmezse gideceğimiz yer, yine en büyük anayasal kurumlardan biri olan anayasa yargısıdır, Anayasa Mahkemesidir. Eğer, bu uyarılarımız dikkate alınmıyorsa, ben, sizleri tarihî sorumluluğunuzla baş başa bırakarak, salondan ayrılmak zorunda kalacağım." Demiştirm (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil5/bas/b096m.htm>).

Daha sonra lehte söz alan Sadullah Ergin, Turgut Özal'ın seçiminde de ilk turda üçte iki çoğunluğun sağlanmadığını, üçte ikilik karar yeter sayısının toplantı yeter sayısı olarak uygulanamayacağını söyleyerek Meclis Başkanının tutumunun doğru olduğunu belirtmiştir. Ergin'den sonra söz alan Ümmet Kandoğan ise daha önceki cumhurbaşkanlarının seçiminde böyle bir yöntem uygulanmadığını, muhalefet partilerinin o dönemde Anayasa Mahkemesi'ne gitmediğini, seçimin Mecliste yapılması gerektiğini söylemiştir.

Lehte ve aleyhte yapılan konuşmalardan sonra Arınç, kendi uygulamasını Danışma Meclisi ve MGK Anayasa Komisyonu'nun madde gerekçeleriyle desteklemiş ve kendi tutum ve uygulamasının doğruluğu konusunu Meclis Genel Kurul'unda oya sunmuştur. Milletvekilleri Başkanın tutumunun doğru olduğu yönünde oy kullanmışlardır.

Daha sonra yapılan ilk tur oylamaya 361 milletvekili katılmıştır. Ersönmez Yarbay'ın oylama gününde çekilmesiyle tek aday olarak kalan Abdullah Gül 357 oy almıştır.

3.5.1.3. Anayasa Mahkemesinin İptal ve Yürürlüğü Durdurma Kararı

Cumhurbaşkanı seçiminde ilk tur oylamanın sona ermesinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi, daha önce de belirttiği gibi Anayasa Mahkemesine iptal başvurusunda bulunmak üzere harekete geçmiştir. “Cumhuriyet Halk Partisi, iptal istemi ve gerekçelerini içeren dilekçeye 27 Nisan 2007 tarihi birleşim tutanağını da ekleyerek cumhurbaşkanlığı seçimi için öngörülen ikinci tur oylama gününden dört gün önce Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur” (Göztepe, 2007).

Anayasa Mahkemesinin önüne gelen bu iptal istemine ilişkin üç farklı karar verme ihtimali vardı: Birincisi iptali istenen işlemin eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olmadığı, bu nedenle de denetleyebileceği bir işlem sayılamayacağı gerekçesiyle yetkisizlik kararı vererek istemi reddetmek, ikincisi cumhurbaşkanı seçiminde “toplantı yetersayısının 184 değil 367 olduğu, Meclis'in birinci turda 184 kişiyi yeterli görmesi sebebiyle bu yöndeki kararın İçtüzüğün 121' inci maddesinin eylemli olarak değiştirildiğini kabul edip bu kararın anayasaya aykırı bularak iptal etmek” (Göztepe, 2007).

“Üçüncüsü kendisini esasa girmekte yetkili görerek konuyu incelemek ama yapılan uygulamanın anayasaya aykırı olmadığına hükmetmekti” (Eroğul, 2007). Anayasa Mahkemesi'nin kararı ikinci seçenek yönünde oldu. Mahkeme, 1 Mayıs 2007 tarihinde iptal ve yürürlüğü durdurma kararları vermiştir.

3 Mayıs 2007 tarih ve 26511 sayılı Resmî Gazetede yürürlüğün durdurulması kararının yayımlanmıştır.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olan 27.4.2007 günlü, 96. birleşiminde alınan 11. Cumhurbaşkanı'nın seçiminde gözetilmesi gereken toplantı yeter sayısı ile ilgili kararı, 1.5.2007 günlü, E. 2007/45, K. 2007/54 sayılı kararlarla iptal edildiğinden, bu kararın, uygulanmasından doğacak sonradan giderilmesi güç veya olanaksız durum ve zararların önlenmesi ve iptal kararının sonuçsuz kalmaması için kararın Resmî Gazetede yayımlanacağı güne kadar yürürlüğün durdurulmasına, 1.5.2007 gününde oybirliği ile karar verildi."

Ancak 1 Mayıs “2007 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili Haşim Kılıç” tarafından basına açıklanan bu karar ikinci tur oylamanın yapılacağı 2 Mayıs Çarşamba

günü halen Resmî Gazetede yayımlanmamıştı. Anayasanın 153'üncü maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede yayımından itibaren gerçek ve tüzelkişileri bağladığından dolayı 2 Mayıs'ta yapılacak olan ikinci tur öncesinde henüz yasama organını bağlayan bir karar hukuken mevcut değildi. Meclis, cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turu için toplandığında Adalet ve Kalkınma Partisi Meclis Grubunun önerisiyle ikinci tur oylamanın 2 Mayıs'ta yapılmayıp yeni seçim tarihleri belirlenmesine karar verdi. Buna göre birinci turun tekrarı niteliğindeki oylama için 6 Mayıs Pazar, diğer turlar için sırasıyla 9 Mayıs Çarşamba, 12 Mayıs Cumartesi ve 15 Mayıs Salı günleri kararlaştırılmıştır

(Göztepe, 2007).

3.5.2. Erken Seçim Kararı ve Anayasa Değişikliği Paketi

Adalet ve Kalkınma Partisi Anayasa Mahkemesi'nin yürürlüğü durdurma kararı basına duyurulduktan sonra hem erken seçim için en uygun tarih hem de cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi için gerekli anayasa değişiklikleri üzerinde tartışmaya başladı.

Adalet ve Kalkınma Partisi Meclis Grubu, 2 Mayıs Çarşamba günü milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesine ve seçimin 24 Haziran 2007 tarihinde yapılmasına dair taleplerini içeren önergeyi Meclis Başkanlığı'na sundu. Meclis, 3 Mayıs Perşembe günü yapılan 98'inci birleşiminde erken seçim tarihini 22 Temmuz 2007 olarak belirledi. “Erken seçim ilan edilmişse de cumhurbaşkanı seçimi süreci devam etmekteydi. Hükümet, 6 Mayıs'ta ilk turun tekrarı niteliğindeki seçimde Abdullah Gül'ün adaylığının devam ettiğini ve adaylıktan çekilmeyeceğini açıkladı” (Göztepe, 2007).

6 Mayıs Pazar günü 101'inci birleşim, Meclis Başkanı Bülent Arınç tarafından açıldı. Arınç gündemin seçim kısmına geçileceğini ifade ettikten sonra Anayasa Mahkemesinin verdiği yürürlüğü durdurma kararından bahsederek cumhurbaşkanlığı seçimi için önce yoklama yapacağını bildirmiştir. Elektronik oylama sonucunda Genel Kurul'da 367'den az sayıda milletvekili olduğu anlaşılınca ikinci kez yoklama yapmak üzere birleşime on dakika ara verilmiştir. Daha sonra yapılan ikinci oylamada da 367 milletvekili bulunamadığı için cumhurbaşkanı seçimi oylamalarına 9 Mayıs Çarşamba günü devam edileceği belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesince cumhurbaşkanı seçiminde toplantı yeter sayısının 367 olarak belirlenmesinden sonra, muhalefet partilerinin oylamalara katılmaması ile cumhurbaşkanı seçme imkânı kalmamıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül'ün adaylıktan çekildiğini bildirdiği dilekçesi 9 Mayıs 2007 Çarşamba tarihli 104'üncü birleşiminde Genel Kurul'da okunmuştur.

3.5.3. 5678 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Yukarıda da belirtildiği gibi Anayasa Mahkemesi'nin yürürlüğü durdurma kararını açıklamasından sonra erken seçim kararı ve alan ve cumhurbaşkanını halkın seçmesi yönünde bir anayasa değişikliği yapmaya karar veren Adalet ve Kalkınma Partisi, Mecliste 10 Mayıs 2007 Perşembe günü yapılan 105'inci birleşimde 5660 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'u kabul etti. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bu anayasa değişikliği paketi içinde sadece geçici 1 "nci maddenin yayımlanmasını uygun buldu. Değişikliğin diğer maddelerini Meclis'e iade etti.

Geri gönderilen maddeler, 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Kanunla değiştirmeden kabul edildi. 5678 sayılı Kanun, 16 Haziran 2007 tarihli Resmî Gazetede, Sezer'in ihtiyari referanduma gitme yetkisini kullanmasıyla referanduma sunulmak üzere yayımlandı.

3.5.4. 21 Ekim 2007 Referandumunun Değerlendirmesi

21 Ekim 2007 referandumu kurucu, ihtiyari, onay, kontrollü, siyasi iktidar lehinde referandum nitelikleri taşımaktadır. Bu referandum 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la getiren anayasa değişikliği paketi hakkında yapıldığı için kurucu referandum sınıfına girmektedir.

İhtiyari referandumdur. Çünkü Anayasa değişikliğini içeren 5678 sayılı Kanun Meclisçe kabul edildikten sonra 10'uncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından bu Kanun referanduma sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Bu ise zorunlu bir süreç olmayıp Cumhurbaşkanı'na tanınan bir inisiyatifin kullanılması nedeniyle ihtiyari referandum kategorisine girmektedir.

Onay referandumudur. Anayasanın 3361 sayılı kanunla değişik 175'inci maddesinin 6'ncı fıkrasıyla getiren; "Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir" hükmüyle, 3376 sayılı Anayasa değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanunun 8'inci maddesinin üçüncü fıkrası ile getiren; "Geçerli oyların yarısından çoğu "Evet" ise, Anayasa değişikliği Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur" hükümleri referandumun onay niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Seçmenler referandumun başlatılmasında aktif değil pasif bir konumda olduğundan kontrollü referandumdur. Siyasi iktidarın yapılmasını istediği değişikliklerin sonucunda iktidarın istediği yönde (Evet) bir sonuç çıktığı için egemen güç lehinde referandum olduğu söylenebilir.

3.6. 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliğine İlişkin Referandum

Uzun süredir Türkiye'nin gündeminde olan anayasa değişikliği tartışmalarının bir sonucu olarak 13.04.2010 tarihinde AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve 264 milletvekili, 7.11.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında 27 maddelik bir Kanun Teklifi vermişlerdir.

Teklifin özetinde yapılacak düzenlemeler kısaca şöyle ifade edilmektedir: "Anayasa Değişikliği Teklifi ile kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında Devletçe alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamayacağı ve toplumun bazı kesimlerinin sosyal devlet ilkesi gereği daha iyi korunması ve gözetilmesi öngörülmekte, kişisel verilerin korunması, bireylerin yurt dışına çıkışlarıyla ilgili sınırlamaların daraltılması, çocuk haklarının anayasal temele kavuşturulması düzenlenmekte, sendikal haklar ve grevle ilgili bazı sınırlamalar kaldırılmakta, memurlara ve diğer kamu görevlerine toplu sözleşme hakkı tanınmakta, siyasi partilerin kapatılması yeniden düzenlenmekte, bilgi edinme hakkı anayasal dayanağa kavuşturulmakta ve Kamu Denetçiliği Kurumu kurulması öngörülmekte, bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine son verilmekte, Yüksek Askeri Şura kararları ile memur ve diğer kamu görevlilerine verilen uyarma ve kınama cezaları yargı denetimine açılmakta, askeri yargının görev alanı daraltılmakta, Anayasa Mahkemesi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yeniden yapılandırılmakta, Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluşu

anayasal dayanağa kavuşturulmakta ve Anayasanın Geçici 15 inci maddesi yürürlükten kaldırılmaktadır."

Anayasa değişikliği teklifi kamuoyunda ve basında çok yankı buldu. Çok şiddetli destekçileri ve muhalifleri oluştu. Danıştay, Yargıtay ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinden teklifin yargı ile ilgili maddelerine çok şiddetli eleştiriler geldi. Özellikle teklifteki Anayasa Mahkemesi'nin ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı ve işleyişi ile siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin getirilen yeni tedbirler konularında oldukça canlı geçen tartışmaların ardından esas komisyon olarak teklifi görüşmekte olan Anayasa Komisyonu, 29.04.2010 tarihinde raporunu verdi. Teklif yine oldukça canlı geçen ve oylamalara Cumhuriyet Halk Partisi'nin katılmadığı Genel Kurul aşamasından sonra (ikinci oylamada Teklifteki bir maddenin kabul için yeterli oyu alamayıp düşmesiyle 26 madde olarak) 7.5.2010 tarihinde kabul edildi ve 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun olarak Cumhurbaşkanlığına gönderildi.

Cumhurbaşkanlığı, Kanun üzerinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra Anayasanın 175 inci maddesi dördüncü fıkrası uyarınca halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazetede yayınlanması için Başbakanlığa gönderdi. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı bir yazıyla durumu Yüksek Seçim Kuruluna bildirip 3376 Sayılı Anayasa Değişildiğinin Halk Oyuna Sunulması Hakkında Kanun uyarınca gereğinin yapılmasını istedi.

5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 13.05.2010 ve 27580 sayılı Resmi Gazetede yayımlandığı tarihten itibaren yeni bir tartışma gündeme yerleşti. Çünkü 3376 Sayılı Anayasa Değişildiğinin Halk Oyuna Sunulması Hakkında Kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 03.03.2010 tarihinde kabul ettiği 5955 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve halk oylamasına ilişkin 2. maddede yer alan 120 günlük süre 60 güne, 6. maddede yer alan 40 günlük süre de 20 güne indirildiği için Anayasa'nın 67. Maddesinde yer alan "Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz" hükmünün halk oylamasına ilişkin kanunlarda da geçerli olup olmadığı yönünde farklı görüşler ortaya çıktı. Yüksek Seçim Kurulu, 13.05.2010 tarihinde konuyu görüşüp 317 sayılı kararla bir sonuca bağladı. Yüksek Seçim Kurulu kararına göre, halk oylamasına ilişkin kanunlar da Anayasa'nın ilgili maddesi kapsamına girmektedir ve

dolayısıyla halk oylaması için 120 günlük süre işleyecektir. Yüksek Seçim Kurulu'nun kararına göre halk oylaması 12 Eylül 2010 günü yapılacaktır. (<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2010Pdf/2010-317.pdf>).

Bununla birlikte süreci etkileyen bir diğer önemli gelişme de, 14.05.2010 tarihinde Ankara Milletvekili Hakkı Süha OKAY, İzmir Milletvekili Kemal ANADOL ile birlikte 109 milletvekilinin (toplam 111 milletvekili) 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un tüm maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurularıdır. Başvuruda, anayasa değişikliğinin özünde bir teklif değil tasarı olduğu bunun da şekil şartlarına aykırılık teşkil ettiği savunularak şöyle denilmiştir:

"Ancak bu durum, Anayasa değişikliği teklifinin, teklif görünümü verilmiş bir kanun tasarısı olduğu gerçeğini değiştirmeye yetmemektedir. Kaldı ki bizzat Başbakan bile bu Anayasa değişikliği teklifinden çoğu kez 'tasarı' olarak söz ederek, durumu açıkça ifade etmiş; durum, kamuoyunca da böyle algılanmıştır. Oylama sürecinde AK Partinin 3 kez grup toplantısı yapması, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ‘’ya tarih yazarsınız ya tarih bizi siler’’ açıklaması da değişiklik önerisinin bizzat Başbakanca sahiplenildiğini ortaya koymaktadır." (http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal_as.aciklama?p1=100360).

İptal başvurusunda yukarıda bahsedilen hususlardan yola çıkılarak, Teklifin Anayasa'nın 175. maddesinin 1. fıkrasına (şekil şartlarına) aykırı olduğu belirtildi. Ayrıca, anayasa değişikliğinin, Anayasa'nın 2. Maddesinde belirtilen ve hukuk güvenliğinin temel unsuru olan hukuk devleti ilkesine de aykırı olduğu da iddia edilerek, "Bu aykırılık, Anayasa'nın 2. maddesindeki hukuk devleti ilkesinin Anayasa'nın 4. maddesindeki değiştirilemezlik ilkesine aykırı olarak değiştirildiği anlamına gelmektedir. Bu da yasa koyucuya yetki tanınmamış bir husustur ve Anayasa'nın 2. ve 4. maddelerine aykırıdır" denildi. Bu başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi, 8.6.2010 tarihinde toplanarak "Dosyada eksiklik bulunmadığından işin şekil yönünden incelenmesine" karar verdi. Dosya, 5 Temmuz 2010 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin yapacağı bir toplamında ele alınacak ve şekil bakımından incelenecektir.

3.7. 16 Nisan 2017 Referandumunu

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini içeren, halkoyuna sunulacak 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılması Hakkında 18 maddelik anayasa değişikliğini kapsayan referandum seçimidir. Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisinin bir araya gelerek meclisten referanduma sunacak sayıyı elde etmesiyle referandum yolu açılmıştır.

3.7.1. Anayasa Maddeleri

MADDE 1 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 9 uncu maddesine “bağımsız” ibaresinden sonra gelmek üzere “ve tarafsız” ibaresi eklenmiştir.

MADDE 2 Beşyüzelli olan milletvekili sayısı altıyüze çıkartılmıştır.

MADDE 3 Milletvekilliği seçilme yaşı 25 iken 18 yaşına düşürülmüştür. Askerlik hizmetini yapmamış olanlar,” ibaresi “askerlikle ilişkisi olanlar,” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 4 Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanının seçim dönemi

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır.

MADDE 5 Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

MADDE 6 Türkiye Büyük Millet Meclisi; Meclis araştırması, genel görüşme, Meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanır.

MADDE 7 Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından, doğrudan halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde

toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmen aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

MADDE 8 Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir.

Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder.

MADDE 9 Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

MADDE 10 Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, kırk beş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.

MADDE 11 Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

MADDE 12 Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır

ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

MADDE 13 Disiplin mahkemeleri dışında askerî mahkemeler kurulamaz. Ancak savaş halinde, asker kişilerin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askerî mahkemeler kurulabilir.

MADDE 14 Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ismi, Hakimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirildi. Hâkimler ve Savcılar Kurulu on üç üyeden oluşur; iki daire halinde çalışır.

Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabîi üyesidir.

MADDE 15 Kamu idarelerinin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır.

Malî yıl başlangıcı ile merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü ile yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller kanunla düzenlenir. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini, malî yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Bütçe teklifi Bütçe Komisyonunda görüşülür. Komisyonun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

MADDE 16 Cumhurbaşkanı yardımcılığı getiriliyor. Başbakan ifadesi yasadan çıkartılıyor.

MADDE 17 Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27'nci Yasama Dönemi milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi 3/11/2019 tarihinde birlikte yapılır. Seçimin yapılacağı tarihe kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve Cumhurbaşkanının görevi devam eder. Meclisin seçim kararı alması halinde, 27'nci Yasama Dönemi milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

MADDE 18 Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir maddesi yürürlükten kalkar (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>).

3.7.2. Meclis Oylama Sonuçları

Anayasa değişikliğine dönük olarak meclis Anayasa komisyonun da kabul edilip Meclis genel kuruluna getirilen maddeler genel kurulda tek tek tartışılmış ve oylanmıştır. Bu oylamaların sonuçları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir

Tablo 2
16 Nisan 2017 Referandum Oylamaları

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ MADDELERİ İÇİN YAPILAN OYLAMA SONUÇLARI

	Kabul	Red	Boş	Geçersiz	Çekimser
1. Madde	347	132	2	1	2
2. Madde	343	133	2	1	1
3. Madde	341	139	3	2	-
4. Madde	343	139	2	2	-
5. Madde	343	7	3	1	-
6. Madde	347	137	2	1	-
7. Madde	340	136	4	2	-
8. Madde	340	135	5	1	-
9. Madde	343	137	3	2	-
10. Madde	343	135	3	2	-
11. Madde	341	134	5	2	1
12. Madde	344	133	2	3	-
13. Madde	343	133	3	2	1
14. Madde	341	133	4	4	1
15. Madde	341	134	5	2	1
16. Madde	341	134	3	3	1
17. Madde	342	135	3	2	2
18. Madde	344	131	2	3	1

3.7.3. 16 Nisan 2017 Referandum Çalışmalar ve Yasaklar

Seçim çalışması yapan partiler:

“Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı’nın 15.02.2017 tarih ve 2017/109 sayılı kararında belirtilen siyasi partilerin, Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı’nın 11.02.2017 tarihli

kararında sadece 10 tane partinin referandumda seçim propagandası yapabileceği belirtilmiştir. 1- Adalet ve Kalkınma Partisi, 2- Anavatan Partisi, 3- Bağımsız Türkiye Partisi, 4- Büyük Birlik Partisi, 5- Cumhuriyet Halk Partisi, 6- Halkların Demokratik Partisi, 7- Hür Dava Partisi, 8- Milliyetçi Hareket Partisi, 9- Saadet Partisi, 10- Vatan Partisi olduğu belirtilmiştir” denildi.

Seçim yasakları:

Oy verme günü olan 16 Nisan 2017 saat 18.00'e kadar radyolar ve her türlü yayın organları tarafından halk oylaması ve halk oylaması sonuçları ile ilgili haber, tahmin ve yorum yapılması yasak olacak.

Oy verme süresince kahvehane, kıraathane ve internet kafeler gibi bütün umumi eğlence yerleri kapalı kalacak, eğlence yeri niteliğini taşıyan lokantalarda yalnızca yemek verilebilecek.

Vatandaşların elektronik posta adreslerine, taşınabilir ya da sabit telefonlarına görüntülü, sesli veya yazılı mesaj göndermek suretiyle propaganda yapılması yasak olacak. 9 Nisan'dan oy verme gününü takip eden güne kadar olan sürede başbakan ve bakanlar ile milletvekilleri yurt içindeki propaganda faaliyetleri ile ilgili gezilerini makam otomobilleri ve resmi hizmete tahsis edilen vasıtalarla yapamayacak. (<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-109.pdf>).

Parti Çalışmaları:

Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı ve Başbakan 47 ilde mitingler düzenledi. 5 ilde Cumhurbaşkanıyla Başbakan ortak miting düzenledi. Cumhurbaşkanı 30 büyükşehirde miting yaptı. Görsel ve yazılı medyayı reklam alanları olarak kullandı. Medya tanıtım başkanlığı, (Ar-Ge) başkanlığı, diğer bazı başkanlıkların, milletvekili ve vekil olmayanların katılım sağladığı strateji gurubu oluşturdu. Ajanslarla bir kampanya süreci yürüttü. Sloganlar, dokümanlar, sosyal medyanın yönetimi, anketlerin sonuçlarının değerlendirilmesini yaparak referandum çalışması yaptı.

CHP: Ajanslarla bir kampanya süreci yürüttü. Ülke genelinde mitingler yapmadı. Lokal olarak bölgelere gidip dar kapsamlı toplantılar yaptı. Yazılı ve görsel medyayı reklam alanı olarak kullandı.

MHP: Elazığ, Bursa, Kayseri, Erzurum, Sakarya, Ordu, Afyon, Antalya, İstanbul'da referandumla ilgili mitingler düzenledi. Bunun dışında da bazı illerde kapalı salon toplantıları düzenledi. Yazılı ve görsel medyayı reklam alanı olarak kullandı.

3.7.4. Referandum Sonuçları

Anayasa değişikliğine dönük 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumda Evet oyu, Hayır oyunun önünde çıkarak 18 maddelik anayasa değişikliği halk tarafından referandum sonuçları itibariyle onaylanmıştır. 49.127.724 bin kişinin oy kullandığı, 48.323.629 bin oyun geçerli olduğu referandumda % 51,21 Evet, % 48,79 Hayır oyu çıkmıştır. Böylelikle halkın onayına sunulan referandum 1 milyon civarında bir oy farkıyla kabul edilmiştir.

3.7.5. 16 Nisan 2017 Referandumunun Değerlendirilmesi

16 Nisan 2017 referandumu kurucu, ihtiyari, onay, kontrollü, siyasi iktidar lehinde referandum nitelikleri taşımaktadır. Bu referandum 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la getiren anayasa değişikliği paketi hakkında yapıldığı için kurucu referandum sınıfına girmektedir.

İhtiyari referandumdur. Çünkü Anayasa değişikliğini içeren 6771 sayılı Kanun Meclisçe kabul edildikten sonra 12'inci Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bu Kanun referanduma sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Bu ise zorunlu bir süreç olmayıp Cumhurbaşkanı'na tanınan bir inisiyatifin kullanılması nedeniyle ihtiyari referandum kategorisine girmektedir.

Onay referandumudur. Anayasanın 3361 sayılı kanunla değişik 175'inci maddesinin 6'ncı fıkrasıyla getiren; "Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir" hükmüyle, 3376 sayılı Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanunun 8'inci maddesinin üçüncü fıkrası ile getiren; "Geçerli oyların yarısından çoğu "Evet" ise,

Anayasa değişikliği Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur" hükümleri referandumun onay niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Seçmenler referandumun başlatılmasında aktif değil pasif bir konumda olduğundan kontrollü referandumdur. Siyasi iktidarın yapılmasını istediği değişikliklerin sonucunda iktidarın istediği yönde (Evet) bir sonuç çıktığı için egemen güç lehinde referandum olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Demokrasi geleneği yıllardır devletlerin ulaşmaya çalıştıkları en son nokta olarak değerlendirilmiştir. Bu yapının bu kadar arzulanır olmasının temelinde, çoğunluk esası önemlidir. Çoğunlukla kabul edilen yasalar, ülkenin geleceği için temel oluşturmuştur. Bu temel ne kadar sağlam olmuşsa, o derecede ülkeler sağlam bir gelecek inşa etmişlerdir.

Yıllardır uygulanan sistemler göstermiştir ki özgürlüklerin sınırlandığı, insan haklarının eşit derecede dağıtılmadığı toplumlarda baskı, adaletsizlik insanları esir almıştır. Bu esaret yıkıcı boyutlara ulaşmıştır. Tüm dünyada yaşanan bu değişimin yani insani değerlerin paradan ve zenginlikten daha önemli olduğunun anlaşıldığı an, dönüşümler görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar bu değişim, dönüşümün çıkış noktası Batı gibi gösterilmiş olsa da Doğu ülkelerinde ve özellikle Osmanlı'da yıllar öncesindeki idare teşkilatı bu yapının sadece Batı'yla başlatılamayacağını ortaya çıkarmıştır. Batılılaşma mutlak manada Ülkenin kurulduğu yıllarda ulaşılmaya çalışılan bir hedef olarak gösterilmiş olsa da toplumlara özgü demokrasi anlayışının birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Ne kadar demokrasiyi benimsemiş ülke ve yönetim varsa o kadar farklı demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır.

Bu süreci Türkiye için değerlendirdiğimizde ortaya, sancılı dönemler sonrasında insanların bu eşitlikçi yapıyı hak ettiği sonucu ortaya çıkmıştır. Demokrasi, eşitlik özgürlük gibi kavramları barındırması ve bu kavramların toplumlar için ne zaman uygulanabilir oluşu hiç kuşkusuz önemli olmuştur. Demokrasi, sadece millet için değil onun uygulatacak iktidar muhatapları için de hazır bulunuşluğunu gerektirir. Halk ile yönetim arasında herhangi bir dengesizlik söz konusu olduğu zaman, demokrasi düşüncesi kendi silahıyla halkını etkisiz hale getirebilir. Nitekim ülkemizde yaşanan acı tecrübeler, ihtilaller ve ardından gelen Anayasalar, halk ile yönetim arasındaki bu engin uçurumun farkını ortaya çıkarmıştır.

Ülkemizde demokrasi fikri genel anlamıyla özgür seçimler olarak düşünülmüştür. Bu düşünce temsili demokrasinin bir ürünü olduğu için halk genellikle seçim zamanı düşüncelerini açıklamış ve iradesini meclise göndermiştir. Ancak geçmişte yaşanan tecrübeler göstermiştir ki halk ne kadar iradesi yönünde bir seçim yapsa da tehlike her zaman kapıdadır, düşüncesinden sıyrılamamıştır. Bu düşünceden kurtulmak ise kişisel

hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, ülkede tam anlamıyla güven ortamının tahsis edilmesiyle sağlanacaktır. Geçilen zamanda Türkiye değişimi yaşamış ancak bu değişimler ve atılımlar anti demokratik bir müdahale sonucu kesilmiştir. Tüm bunların bertaraf edilmesinde güç yine halktır.

Demokrasinin temelde doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi olmak üzere iki uygulama biçimi vardır. Yunan site devletlerinde ortaya çıktığı kabul edilen ve halkın hükümet işlerine doğrudan, aracısız katılımlarını sağlayan doğrudan demokrasiye günümüzde, İsviçre'nin bazı kantonlarında kısmen rastlanmaktadır. Nüfusun artışıyla birlikte doğrudan demokrasinin saf şekliyle uygulanmasının neredeyse imkansız hale geldiği söylenebilir. Bu nedenle günümüzde demokratik yönetim biçimi temsili demokrasi ile özdeşleşmiş durumdadır. Temsili demokrasi, demokrasinin sınırlı ve dolaylı şeklidir. Halkın siyasete katılımı birkaç yılda bir oy kullanmaktan ibarettir. Ve halk yalnızca kendisini yönetecek olanı seçer. Bu ilişki yalnızca seçmen ile yönetici arasında güvenilir bir bağ varsa demokratiktir. Temsili demokrasi uygulayan ülkelere örnek olarak Türkiye, Almanya, İngiltere, Japonya, ABD, Hollanda'yı saymak mümkündür.

Temsili demokrasinin karşılaştığı sorunların çözümü için önerilen doğrudan demokrasi yöntemlerinin en yaygın türü, bilindiği gibi, referandumlardır. Türkiye'de şimdiye dek 8 kez referandum uygulamasına başvurulmuştur. 16 Nisan 2017 tarihinde sonuncusu yapılmıştır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere referandum aracına Türkiye'de pek sık başvurulmamaktadır. Referandumlar, daha sık başvuru ve sadece sayısal bir gelişme kaydeden doğrudan demokrasi yöntemleri değildir; Ayrıca daha güvenilir, demokratik ve katılımcı bir nitelik kazanma yönünde de gelişme kaydeden doğrudan demokrasi araçlarıdır. Bu süreç uyarınca seçmenler hükümet tarafından kendilerine sunulan kamusal önlem konusunda görüşlerini dile getirirler. Egemenlik aktarımı durumunda bu önlem uluslararası bir örgüt tarafından sunulur. Egemenlik değişimi söz konusu olduğunda referandum bazen plebisit olarak adlandırılır. Ancak kullanımda tek tiplilik yoktur.

Detaylarıyla incelenen referandum denemelerimizde her ne kadar olumsuz tecrübelerle sonuçlansa da demokrasi adına yapılan tüm bu oylamalar önemlidir. İdeal bir demokrasinin varlığı söz konusu değildir. Ancak demokrasinin gereği olan kurumların işletilebilirliği o toplumu demokrasi ve insan hakları ve bu hakların eşit paylaşımının

sağlanabileceği noktasında önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. İşte referandum kurumunun aktif halde bulunması demokrasinin önemli bir göstergesidir. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere referandum bizim anayasamızda onay mercii olarak algılanmıştır. Anayasada da bu hak sadece onay aşamasında yürütülmüştür.

Her ne kadar referandum doğrudan halkın katılımını sağlasa da bir ülkede bu yapının işlemesi belli kurallara göre olmaktadır. Ne yazık ki kendi toplumumuzun yapısı itibariyle bu usül, sık sık uygulanmamıştır. Bunun önemli nedenleri olduğu ortaya çıkmıştır. İlk neden ülke nüfusunun çok olması, uygulamada sıkıntıları beraberinde getirmiştir.

Nüfusun çok olmasıyla beraber, buna aktarılacak kaynak da önemli ölçüde olmalıdır. Bir diğer önemli husus da referandumların sık sık yapılması halkta bıkkınlığa sebep olmasıdır. Çünkü halk, yarı doğrudan demokrasi ile yönetimlerde çok fazla kendisinin ilk aşamada görüşlerini bildirmek istemez. Daha doğrusu siyasete direkt müdahaleyi önemsemez. Onun için seçilen vekiller yeterlidir. İşte bu düşünce sebebiyle, halk referandumları kendisinin üzerinde bir yük olarak görmektedir

Siyasi tarihimizde referandum denemelerimiz göstermiştir ki, onay aşamasında bırakılan halk aldığı kararların bir kısmını baskı altında almıştır. Ancak referandumda istenilen bu değildir. Referandumlar demokratik kültürün geliştirilmesinde önemli bir araçtır. 1961 ve 1982 Anayasa onay referandumunda bunun aksi görülmüştür. Demokrasinin önemli bir aracı olan referandum, baskıcı idarecilerin elinde plebisite dönüşmüştür. Makamlar putlaştırılmış, halk da buna tapar hale getirilmeye çalışılmıştır. Devlet ve yönetimler halk için vardır. İşte demokrasinin başlangıç aşamasında böyle darbeler yemesi, demokrasi çiçeğinin (Lipson) gelişmesine izin vermemiştir. Şu anlaşılmalıdır ki darbeler çare bulmazlar, arar gibi yaparlar. Burada önemli olan zihniyetlerin değiştirilmesidir. Demokrasi ancak ve ancak erdemli insanların yönetimleriyle mümkündür.

Son olarak "Referandumlar "evet, hayır" şeklinde yanıtı aranan halkın, seçmenlerin kendilerine sorulan herhangi bir konudaki tercihlerinin belirlendiği araçlardır. Bunlar İsviçre gibi ülkelerde, kentte yapılacak bir meydanın düzenlenmesine ait soru da olabilir, İngiltere'de 2016 yılında yapılan referandum gibi ülkenin Avrupa Birliğinden çıkması veya çıkmaması sorusu şeklinde olabildiği gibi Türkiye'de özellikle Anayasa Değişiklikleri şeklinde de olabilir. Kuşkusuz ki özellikle ülkelerin bir büyük örgütten

çekilmesi veya böyle bir örgüte girmesi de, Anayasalarında yapılacak değişikliklerin de o ülke için büyük önemi vardır ve bu siyasal ve toplumsal yaşamı derinden etkiler.

Bu noktada düşünülmesi gereken husus bu tür büyük siyasal ve toplumsal değişiklikler getirecek oylama araçlarının seçmenin yarısından bir fazlası veya hangi tercih önde ise, oranı ne olursa olsun, onun onaylanmasındaki sorunun büyüklüğüdür. Nitekim İngiltere'nin Brexit referandumu böylesi bir sorun ve hoşnutsuzluğun kaynağı olmuştur. Ülkemizde ki 1961 Anayasası Referandumu da 1982 Anayasa Referandumu da birincisi bölünme yarattığı ve düşük bir oy oranıyla onaylandığı için. İkincisi ise yüksek bir oy oranıyla onaylandığı halde baskı altında gerçekleştirilmiş olduğu ve ikisi de sivil anayasalar olmadığı için yine siyasal ve toplumsal huzursuzluk ve hoşnutsuzluk kaynağı olmuşlardır. Her ikisinin de siyasete etkisi mümkün olan en kısa sürede değiştirilmeleri şeklinde görülmüştür. Nitekim 1961 Anayasası 1982 Anayasası ile değiştirilmiş, 1982 anayasasının ise yüzde sekseni yeniden yazılmıştır. Ne var ki 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu bütün bu değişikliklerin siyaset ve topluma etkisinin en üst düzeyde olacağı ve daha büyük sorunlar yaratacağını düşündürmektedir. Bunun nedeni, değişikliğin bir sistem mi yoksa rejim mi olup olmadığı yolundaki tartışmadır. Ancak durum ve tartışmalar ne olursa olsun referandumların siyasete yön verdiği, bunun toplumu mutlu mu yoksa mutsuz mu kıldığı referandum konularının, kampanyalarının ve uygulamalarının tartışmasızlığına ve uzlaşmanın büyüklüğüne bağlı olduğudur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmad, F. (2007). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları, Birinci Baskı.
- Başgil A. F. (2006). **Demokrasi Yolunda**, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Bogdanor V.(2003). **Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi L-Z**, Çeviren: Erhan Yükselci, vd., Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Çaha, Ö.(2004). **Açık Toplum**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Göze A. (2005). **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gözler K. (2006). **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. (2003). **Anayasa Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kanadoğlu, S. (2006). "**Akp Tek Başına Seçemez**", Cumhuriyet, 26 Aralık.
- Karacan, A. İ. (2006). "**Köşk Seçiminde Anayasadaki Püf Nokta**", Dünya, 1 Aralık
- Lijphart A. (2006). **Demokrasi Motifleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Lipson L. (1984). **Demokratik Uygarlık**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Marshall G. (1993). **Sosyoloji Sözlüğü** , (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Mumcuoğlu, M. (1982). **Çağdaş Demokrasi Kurumlarında Katılma ve Türkiye'de Katılmanın Gelişimi** AÜ Hukuk Fkl.
- Parla, T. (1991). **Türkiye'de Anayasalar**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Pehlivanlı, H. Yusuf S. ve Hüsamettin Y. (2001). **Türk Dış Politikasında Hatay (1918–1939)**. Ankara: Asam Yayınları.
- Platon, (2005). **Devlet**, Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau J.J. (2006). **Toplum Sözleşmesi**,İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Sabuncu, Y. (2002). **Anayasaya Giriş**, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Soysal, M. (1976). **100 Soruda Anayasa'nın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

- Şahbaz, İ. (2006). **Yarı-Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Tanilli, S. (1976). **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul: Sulhi Gazan Mat.
- Tanör, B. (2000). "**Siyasal Tarih (1980-1995)**", **Türkiye Tarihi 5- Bugünkü Türkiye (1980-1995)**, Ed. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Aksin, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tanör, B. (1997). **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanör, B. (2001). Yüzbaşıoğlu, N. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tilly C. (2011). **Demokrasi**, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Touraine A. (2004). **Demokrasi Nedir?**, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tunç, H. (1999). **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara: Nobel Yayınları.
- Ustakara, F. (2009). **Küreselleşme Olgusu Çerçevesinde Kitle İletişim Araçlarının Demokratikleştirme ve İnsan Hakları Bağlamında Sağlayacağı Katkı Potansiyeli**, Elazığ
- Weiker, W.F. (1960). **Türk İhtilali**, ss.91-92 den aktaran Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), s.374.
- Yılmaz E. (1996). **Hukuk Sözlüğü** , (Genişletilmiş 5. baskı) Ankara: Yetkin Basım Yayım A.Ş.

Sürelî Yayınlar

- Erogul, C .(2007). "Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 62, Temmuz- Eylül 2007, ss. 167-181.
- Gallie, W. B. (1956). "Essentially contested concepts". **Proceedings of the Aristotelian Society**, 56, 167–198
- Gözler, K. (1988). "Halkoylamasının Değeri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 1-4, Ss.97-113.
- Göztepe, E. (2007). "Sevilmeyen Anayasayı Kim Korumak İster?", **Birikim**, Sayı: 218, Haziran ss.69-84.
- Uluşahin, N. (2007.) "Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri ya da Hukukun Siyasallaşması", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:65, Sayı:2, Bahar.

Tezler

Gül, M.Ş. (2000). **"Anayasa Hukuku Açısından Kurucu Referandum"**,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,

Köroğlu B. (2009). **Referandum ve Türkiye Uygulaması**, (basılmamış Yüksek Lisans
Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim
Dalı, Kırıkkale.

Yazarı Olmayan İnternet Dokümanı

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm> (Erişim tarihi:).

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2010Pdf/2010-317.pdf> (Erişim tarihi:).

http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal_as.aciklama?p1=100360
(Erişim tarihi:).

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil5/bas/b096m.htm> (Erişim tarihi:).

ÖZGEÇMİŞ

1983 senesinde Kars'ta dünyaya gelen Türker Toptaş, ilk ve orta öğrenimini doğduğu şehirde, lise öğrenimini ise İstanbul'da tamamladı. 2013 senesinde Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 2014 senesinde Fatih Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetiminde Tezsiz Yüksek Lisansını tamamlayan Toptaş, Nişantaşı Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans öğrencisidir.

